فصلنامه علمی _ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره نوزدهم، تابستان۱۳۹۶ - صفحات ۲۲۷- ۱۹۷

قرض‌الحسنه و بانکداری قرض‌الحسنه در آینه‌ی مطالعات
(مروری بر مطالعات تخصصی قرض‌الحسنه)

منا جوزی‌زاده[۱]
ناصر یزدانی[۲]
محمدجواد شیخ[۳]

تاریخ دریافت:۹۵/۷/۱۰ تاریخ پذیرش:۹۵/۹/۱۶

چکیده

قرض‌الحسنه نوع خاصی از قرض است. اگرچه قرض‌الحسنه از جهت فقهی و حقوقی تحت عقد قرض مطرح می‌شود و همان احکام را دارد، تحقق آن شرایط خاصی دارد که آن را از دیگر موارد قرض جدا می‌کند. این شرایط عبارتند از نیازمند بودن وام‌گیرنده و انگیزه‌های معنوی و آخرتی قرض‌دهنده. تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا نقطه عطف قرض‌الحسنه در ایران بود. «گسترش قرض‌الحسنه از طریق جذب وجوه آزاد، اندوخته‌ها، پس‌اندازها، سپرده‌ها و تجهیزات این منابع با هدف تامین شرایط و امکانات کار و سرمایه‌گذاری است» یکی از وظایف نظام بانکی است. در پژوهش حاضرضمن بیان برخی مبانی قرض‌الحسنه، تعاریف و مفاهیم پژوهش بیان گشته است. با تقسیم‌بندی پژوهش‌های صورت گرفته در ۵ دسته‌ی مجزا، شرح فعالیت و نتایج آن‌ها مورد بررسی قرار گرفت. در پایان براساس مطالعات صورت گرفته سعی بر آن شد که برخی از نقاطی که در بحث قرض‌الحسنه مغفول واقع شده است به اختصار بیان گردد. از جمله این نقاط، عدم سواد کافی فقهی نویسندگان، عدم توجه کافی به منابع اصلی اصول قرض‌الحسنه (اهل بیت و قرآن)، عدم توجه به نقاط ضعف موجود در ساختار بانکداری اسلامی کشور در رابطه با قرض‌الحسنه، وجود نگاه صرفا معیشتی به مسئله قرض‌الحسنه، عدم وجود پژوهش‌های کمی در مقوله‌ی قرض‌الحسنه، فقدان پژوهش‌های متمرکز بر زیر ساخت‌های قرض‌الحسنه می‌باشد.

واژگان کلیدی: قرض‌الحسنه، بانکداری قرض‌الحسنه، صندوق قرض‌الحسنه، سپرده قرض‌الحسنه.
طبقه‌بندی JEL : G20، G21،G21 ،G21

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی گرایش مالی m.jozizadeh@gmail.com
۲ - استادیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران n.yazdani@shahed.ac.ir
۳ - استادیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران mjsheikh2002@gmail.com

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

مقدمه

قرض‌الحسنه، سنت حسنه‌ای است که ۲۵ سال پیش به ما معرفی شد و سال ۱۳۸۷ هم به صورت تکلیف قانونی درآمد[۱]. قرض‌الحسنه عنوان یکی از ابواب و مباحث فقهی و زیر مجموعه نظام اقتصادی اسلام است که همه مردم اعم از نیازمند و بی نیاز به گونه‌ای با آن در ارتباط بوده و تا حدودی از جایگاه حقوقی، اهمیت و ضرورت و مسائل کلی آن و نیز نقش و تاثیرگذاری این سنت اسلامی در بهره‌مندی قرض‌دهنده از اجر و پاداش اخروی این عمل صالح و رفع گرفتاری و نیاز قرض‌گیرنده، اطلاع دارند[۲].

قرض در لغت و مفهوم: قرض در لغت به معنای قطع کردن و بریدن است، از این رو، عرب به قیچی برنده (مقراض) گوید. و قرض در مکان، به معنای گذشتن و عدول ازآن مکان است. قرض در اصطلاح تعابیر و کلمات فقها در تعریف قرض مختلف است، اما مفاد همه تعریف‌ها به یک چیز برمی‌گردد و تقریبا همه بر این تعریف اتفاق نظر دارند که:

قرض آن است که کسی مالی را به دیگری بروجه ضمان تملیک کند، بدین گونه که پرداخت مثل یا قیمت آن برعهده قرض گیرنده باشد. بنابراین تعریف، قرض معاوضه نیست، بلکه حقیقت آن تملیک بر وجه ضمان مثل یا قیمت است، یعنی قرض‌دهنده با قرض مال خود را به دیگری انتقال می‌دهد، از سوی دیگر، قرض‌گیرنده متعهد به بازگرداندن مثل یا قیمت آن به قرض‌دهنده است[۲].

«قرض‌الحسنه» از دو واژۀ «قرض» و «حسنه» ترکیب یافته است. واژۀ «قرض»، که معادل فارسی آن «وام» است، در لغت به معنای بریدن و قطع کردن است. و به چیزی که انسان آن را از مال خود به دیگری داده که آن را بعداً به او بازگرداند، قرض گفته می‌شود. وجه تسمیۀ عملیات مزبور به «قرض» این است که انسان با انجام این کار، مقداری از پول و دارایی خود را، هرچند به صورت موقتی از خود جدا کرده و ارتباط خویش را از آن قطع می‌کند.

دومین واژۀ این عبارت، کلمۀ «حسنه» است که به معنای زیبا و نیکو می‌باشد. بنابراین، معنای لغوی قرض‌الحسنه این است که انسان مقداری از دارایی خود را به نحو نیکو و شایسته به دیگری وام بدهد. مراد از وام دادن، به نحو نیکو در شرع مقدس اسلام، این است که انسان مقداری از مال حلال خود را با نیت خالصانه و بدون منّت و برای مصرف در امور حلال در اختیار برادر دینی خود قرار دهد.

قرض در اصطلاح فقها به «انشاء تملیک عین با ضمانت عین یا مثل آن» تعریف شده است. امام خمینی‌دربارۀ معنای فقهی قرض می‌فرمایند: «قرض تملیک مال به فرد دیگر به همراه ضمانت است؛ بدین معنا که قرض‌گیرنده، متعهد پرداخت نفس یا مثل و یا قیمت آن است. به

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

تملیک‌کننده (قرض‌دهنده)، مقرض و به کسی کـه بـه او تملیـک گردیـده اســت (قــرض‌گیرنـده) مقترض یا مستقرض اطلاق می‌گردد»[۳].

یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های نظام مالی اسلام بـا نــظام سـنتی و رایـج، بـه رسـمیت شـناختن انگیزه‌های معنوی در کنار پذیرش انگیزه‌های سود طلبانه است. در واقع، فرهنـگ غنـی اسـلامی بـا برانگیختن انگیزه‌های معنوی، درصدد تنظیم رفتارهای اقتصادی در جهت رفع نیازهای اقتصـادی و اجتماعی است. در این صورت،کسب سـود مـادی مجـاز و قــابل احــترام اسـت؛ امـا تــنها انگیـزه فعالیت‌های مالی نیست. همچنین ویژگی دیگـر نظـام مـالی اسـلامی، همراهـی بازارهـای پـولی بـا بازارهای حقیقی است. براساس این اصل،گردش پول در جـامعه باید همراه با جریان تولید کالاهـا و خدمات باشد تا اقتصاد با مـازاد یـا کـمبود نقدینگی، گردش صوری کالاها و خدمات و یا بی‌تحرکی مواجه نشود[۴].

در نظام مالی اسلامی، قرض‌الحسنه در کنار صـدقات، عقود مـبادله‌ای و مــشارکتی بـه عنـوان یکی از جایگزین‌های ربا در تجهیز و تخصیص منابع معرفی شـده اسـت. در حـالی کـه صـدقات بـه نـیازمندان حاد به وجوه، عقود به متقاضیان وجوه برای کسب سـود اختصـاص دارد، قـرض‌الحسـنه پاسخ‌گوی نـیاز افرادی است که نه آنـقدر نـیازمندند که مستحق وجوه انتقـالی باشـند و نـه آنقـدر توانایی دارند که بتوانند با کسب سود، دیگران را نیز در سود خود شریک کننـد[۴]. تبیـین جایگـاه قرض‌الحسنه در نظام مالی اسلام، نیازمند تـوجه بـه قالب‌های دیگر طراحی شده برای پاسـخ‌گـویی به سایر نیازهای مالی است[۴]. صندوق‌های قرض‌الحسنه با توجه به اعتقـادات اسـلامی ایرانیـان از دیرباز در ایران فعال بود. این صندوق‌ها که معمولا ثبت شده نیستند، با سیستمی که در بانک‌ها به اجرا در می‌آید متفاوت است[۵]. شکل سازمان یافته صندوق‌های قرض‌الحسنه نخستین بار در سال ۱۳۴۸ در یکی از مساجد تهران و باسرمایه اولیه چهارده هزار تـومان که به صورت هدیه جمـع‌آوری شده بود، پدید آمد و با توجّه به اهداف اسلامی و معنوی آن «صندوق ذخیره جاوید» نامیده شد. تـا زمان پیروزی انقلاب اسلامی، بیش از دویست صندوق قرض‌الحسنه در کشور تـأسیس شــد و ایـن موضوع پس از انقلاب با جدّیت بیش‌تری دنبال شد، به طوری که در سال ۱۳۶۵ تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه از ۲۵۰۰ صندوق گذشت [۶،۷،۸]. یکی از معاملات رایج بین مردم، قرارداد قرض است که از ناحیه دین مقدس اسلام نیز مورد ترغیب قرار گرفته است بعد از پیروزی انقلاب اسـلامی ایـن قرار داد مورد استقبال بیش از پیش قرارگرفت موسسه‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه زیادی تاسیس گردید و از سال ۱۳۶۲ این قـرار داد وارد عملیـات بـانکی نیـز شـد. بـر ایـن اسـاس ضـرورت دارد مطالعه‌ای دقیق و همه جانبه روی مبانی فقهی آن صورت پذیرد[۹].

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

قرض‌الحسنه راه‌حل تأمین نیاز مالی گروه میانه است؛گروهی که نه آن قدر ناتوان هستند که مستحق پرداخت‌های جبرانی شوند و نه آن‌قدر توانایی مالی و اقتصادی دارند که درصدد گسترش و ارتقا سطح زندگی و فعالیت خود باشند. به طور طبیعی، این گروه شامل کسانی می‌شود که درصدد تأمین نیازهای اولیه زندگی خود هستند یا درصدد آغاز فعالیت اقتصادی کوچکی هستند و هنوز آن‌چنان این مهارت را به دست نیاورده‌اند که دیگران را نیز در سود خود شریک کنند. از این رو، قرض‌الحسنه به تأمین نیازهای مصرفی ضروری نیازمندان و تأمین سرمایه‌ی اولیه فعالیت‌های اقتصادی کوچک اختصاص خواهد داشت[۴].

بی‌شک توسعه و رفاه اقتصادی بدون نظام مالی فعال و پیشرو نمی‌تواند به نقطه مطلوبی دست یابد. تأمین مالی پروژه‌های تولیدی و گسترش آن در زمینه افزایش رشد درآمد ملی را فراهم می‌آورد و تأمین مالی نیازهای مصرفی اقشار مختلف درآمدی موجبات افزایش رفاه و کیفیت زندگی آن‌ها را باعث می‌گردد. در این میان، بازارهای پول و سرمایه و نهادهای اعتباری در کشورهای توسعه‌یافته باارائه انواع خدمات و نوآوری‌های مالی و اعتباری با اعمال نظارت‌های مؤثر قانونی در حال فعالیت بوده و وظیفه تأمین مالی نیازهای اعتباری را بر عهده دارند[۱۰].

با توجه به نقش کلیدی فعالیت بانک‌ها در ایجاد نشاط اقتصادی یک کشور، سپرده‌های قرض‌الحسنه به عنوان یکی از عوامل اصلی تشکیل دهنده سپرده‌های بانکی می‌تواند نقش مهمی در رشد اقتصادی یک جامعه داشته باشد[۱۱].

بانک‌های قرض‌الحسنه یکی از انواع بانک‌های موجود در نظام پولی کشور هستند که همانند سایر بانک‌ها براساس قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا و بخشنامه صادر شده از سوی بانک مرکزی فعالیت می‌کنند.

بانک‌های قرض‌الحسنه با توجه به نقش فعالی که در بازار پولی کشور دارند، بر فرآیند خلق پول تاثیر می‌گذارند. ازآن‌جا که بانک‌های قرض‌الحسنه به جذب سپرده‌های قرض‌الحسنه اقدام می‌کنند و از سوی دیگر آن‌ها را در قالب وام قرض‌الحسنه در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند، منشا اثر روی نقدینگی و ضریب تکاثری نقدینگی خواهد بود[۱۲].

به رغم اهمیت ویژه‌ی قرض‌الحسنه در نظام مالی مورد نظر اسلام و همچنین گذشت بیش از ۵۲ سال از اجرای قانون بانکداری بدون ربا، مطالعات و تحقیقات بنیادین و کاربردی کمی در این زمینه در کشور انجام گرفته است.در پژوهش‌های انجام شده در مورد قرض‌الحسنه، به طور عمده به جنبه‌های نظری آن و همچنین عملکرد نظام بانکی و در مواردی عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه پرداخته شده است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

۱ . تعاریف و مفاهیم

۱-۱- صندوق قرض‌الحسنه:

با توجه به اهمیت و جایگاهی کـه عمل خیرخواهانه و اسـلامی قـرض‌الحسـنه دارد، پیوسـته مـورد توجه مسلمانان بوده است.گر چه در طول تاریخ اسلام، این توصیه با شدت و ضعف بـه کـار بـسته شده است، ولی پیدایش تشکیلاتی منظم در ایران با نام صندوق‌های قرض‌الحسـنه بـه سـال‌هـای دهه ۱۳۴۰ برمی‌گردد. از آن‌جایی که بر اعطای قـرض‌الحسـنه بـه عنـوان یـک عمـل خیرخواهانـه اسلامی تأکید شده، همواره مـورد اسـتقبال مردم مـسلمان ایران بـوده اسـت و بـا پیـروزی انقـلاب اسلامی نیز انگیزه فعالیت این صـندوق‌ها بـیشتر شـده[۱۳].

شکل سازمان یافته‌ی صندوق‌های قرض‌الحسنه نخستین بار در سال۱۳۴۸ در یکـی از مسـاجد تهران و با سرمایه اولیه‌ی چهارده هزار تومان که به صورت هدیه جمع آوری شده بود، پدید آمد و با توجه به اهداف اسلامی و معنوی آن "صندوق ذخیره جاوید " نامیده شد[۶].

صندوق‌های قرض‌الحـسنه در سـال ۱۳۴۸ تأسیس و در بدو فعالیت تـحت عـنوان مؤسسه غیر تجاری مطابق با آیین‌نامه ثبت تشکیلات و مؤسسات غیر تجاری موضـوع مـواد ۵۸۴ و ۵۸۵ قـانون تـجارت تنها با اخذ مجوز از شهربانی بـه ثـبت رسیدند[۱۰]. تا زمان پیروزی انقلاب اسلامی، بـیش از دویست صندوق قرض‌الحسنه در کشور تاسـیس شـد و ایـن موضـوع پـس از انقـلاب بـا جـدیت بیش‌تری دنبال شد، به طوری که در سال ۱۳۶۵ تعداد صندوق‌های قرض‌الحسـنه از۲۵۰۰ صـندوق گذشت[۶].

همچنین پس از پیروزی انقلاب، سازمان اقتصاد اسلامی در بهمن‌ماه ۱۳۵۸ به طور رسمی کـار خود را آغاز کرد. در سـال ۱۳۵۹ ایـن سـازمان خـود را بـه عنـوان هماهنـگ‌کننـده صـندوق‌هـای قرض‌الحسنه سراسر کشور معرفی نمود و صـندوق‌هایی که زیر چـتر حمایتی این سازمان درآمدنـد موظف شدند امور مالی و مراودات پولی خود را نزد این سازمان متمرکز کنند[۱۰]. در حـال حاضـر تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه رسمی و غیر رسمی حدود ۵۵۰۰ صندوق برآورد می‌شود[۱۱].

۱-۲- سپرده‌های قرض‌الحسنه

با توجه بـه نقـش کلیـدی فعالیـت بانـک‌هـا در ایجـاد نشـاط اقتصـادی یـک کـشور،سپرده‌هـای قرض‌الحسنه به عنوان یکی از عوامل اصلی تشکیل‌دهنده سپرده‌های بانکی می‌تواند نقش مهمـی در رشد اقتصادی یک جامعه داشته باشد. با توجه به این‌که اقتصاد ایـران مـدت طـولانی اسـت کـه بـا بیمـاری تـورم مـواجه شـده اسـت، مسـلما عامـل تـورم آثـار متعـددی بـر سـایر متغیرهـا و شاخص‌های‌اقتصادی خواهد داشت.یکی از متغیرهایی که به شدت تحت تاثیر نرخ تورم قرارمی‌گیرد،

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

شاخص‌های پولی اقتصاد است که میزان سپرده‌گذاری مردم در بانک‌های کشور نیز از موضوع مستثنی نیست[۱۱].

سپرده‌گذاری در حساب قرض‌الحسنه نوعی کمک به بانک برای انجام امور خیریه و یا مساعدت‌های مالی به اشخاص حقیقی و حقوقی است. قرض‌الحسنه، حسابی است که در بانک هیچ سودی برای آن لحاظ نمی‌شود و در ازای آن بانک‌ها در فواصل معینی(شش ماهه یا یکساله) برای دارندگان این‌گونه حساب‌ها به قید قرعه جوایزی در نظر می‌گیرند. سپرده‌گذاری در حساب‌های قرض‌الحسنه به دلیل تاثیر مشهودی که بر سرمایه‌گذاری و تورم دارند از اهمیت بالای برخوردار است[۱۱].

۳-۱- قرض‌الحسنه و نظام بانکی

تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا نقطه عطف قرض‌الحسنه در ایران بود. «گسترش قرض‌الحسنه از طریق جذب وجوه آزاد، اندوخته‌ها، پس‌اندازها، سپرده‌ها و تجهیزات این منابع با هدف تامین شرایط و امکانات کار و سرمایه‌گذاری است» یکی از وظایف نظام بانکی است [۱۴].

در نظام بانکی دوران حاکمیت طاغوت در ایران تشکیلاتی به نام قرض‌الحسنه وجود نداشت. ناگریز مراکز و صندوق‌هایی خارج از سیستم بانکی کم و بیش در این امر فعالیت داشتند. با پیروزی انقلاب اسلامی، روند این صندوق‌ها و مراکز شتاب بیشتری پیدا کرد و بر شمار آن‌ها افزوده شدو سرانجام با تصویب قانون بانکداری اسلامی، بنیان یک اقتصاد اسلامی مبتنی بر قسط و عدل گذاره شد.[۲].

در قانون بانکداری بدون ربا جمهوری اسلامی ایران، توجه خاصی به قرض‌الحسنه شده است و از این قرارداد در تجهیز و تخصیص منابع استفاده شده است. در طرف تجهیز منابع، سپرده‌های پس‌انداز و سپرده‌های جاری، براساس قرارداد قرض‌الحسنه طراحی شده‌اند. در این چارچوب، سپرده‌گذاران در قالب قرارداد قرض بدون زیاده، مالکیت وجوه خود را به بانک منتقل می‌کنند و تا مدتی که این وجوه در بانک قرار دارد، مالکیت آن‌ها نیز در اختیار بانک است[۴].

۴-۱- قرض‌الحسنه و اقتصاد

مروری بر آیات، روایات و منابع دینی در حوزه اقتصاد نشان می‌دهد که از بین بردن فقر بی‌عدالتی‌های اجتماعی، از اهداف مهم نظام اسلامی و بالتبع اقتصاد اسلامی به شمار می‌آید. ازاین‌رو، لازم است در جامعه اسلامی تماس روابط اقتصادی و مالی به نحوی تنظیم شوند که نظام اقتصادی بتواند در راستای تأمین اهداف مورد نظر اسلام حرکت کند. از طرف دیگر، نظام تأمین مالی اسلامی، به‌عنوان یکی از ابعاد نظامی جامع‌تر به نام اقتصاد اسلامی، نسبت به تأمین اهداف

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

مورد نظر اسلام در حوزه اقتصاد دارای وظـیفه بـوده و نـمی‌تواند نسبت به این اهداف بی‌تفاوت و یا کم توجه باشد. ازاین‌رو می‌توان ادعا کرد که تلاش درجهت رفـع فقـر و تقویـت عـدل و احسـان در جامعه از جـمله اهـداف اصـلی نظام مالی اسلام است. بنابراین لازم است بانکـداری و تـأمین مـالی اسـلامی بـه اهداف اجتماعی مانند رفع فقرو توانمندسازی گروه‌های پایین درآمـدی توجـه ویـژه‌ای داشته باشند[۱۵].

۵-۱- بانک‌های قرض‌الحسنه:

یکی از نوآوری‌های مهم در حوزه بانکداری اسلامی در ایران، تاسیس بانک‌های قرض‌الحسنه اسـت. بانک‌های قرض‌الحسنه یکی از انواع بانک‌های موجود در نظام پولی کشور هستند کـه هماننـد سـایر بانک‌ها براساس قانون پولی وبانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا و بخشنامه‌های صـادر شـده ازسوی بانک مرکزی فعالیت می‌کنند[۱۲].

بانک‌های قرض‌الحسنه با توجه به نقش فعالی که در بازار پولی کشور دارند، برفرآیند خلق پـول تاثیر می‌گذارند. ازآن‌جا که بانک‌های قرض‌الحسنه به جذب سپرده‌های قرض‌الحسنه اقدام می‌کننـد و از سوی دیگرآن‌ها را در قالب وام قرض‌الحسنه در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند[۱۲].

۲. انواع مطالعات انجام‌شده در زمینه‌ی قرض‌الحسنه

در سال‌های اخیر و بویژه پس از تاسیس بانک‌های قرض‌الحسنه، پـژوهش‌هـای متنـوع در زمینـه‌ی قرض‌الحسنه جان تازه‌ای یافته‌اند. به نظر می‌رسد به منظور تجمیـع نظـرات در ایـن بـاب و یـافتن خلاءهـای موجـود در ایـن زمینـه‌ی پژوهشـی و جهـت‌دهـی مطالعـات بـه سـمت صـحیح از نظـر نویسندگان، بررسی جامعی برمطالعات سال‌های اخیر در باب قرض‌الحسنه، مفید باشـد. بطـور کلـی مطالعات گذشته در زمینه قرض‌الحسنه را می توان در پنج دسته جای داد:

۱- صندوق‌های قرض‌الحسنه ۲- سپرده‌های قرض‌الحسنه

۳- قرض‌الحسنه و نظام بانکی ۴- نقش قرض الحسنه در اقتصاد

۵- بانک‌های قرض الحسنه

۲-۱- صندوق قرض الحسنه:

عسگری و کمیجانی مقاله‌ای را با عنوان تشـکلیلات و عـملکرد صـندوق‌هـای قـرض‌الحسـنه و جایگاه آن‌ها در سیستم پولی و بانکی ایران ارائه کرده‌اند.آن‌ها در این مقاله به مطالعه صـندوق‌هـای قرض‌الحسنه پرداخته‌اند و تشکیلات و عملکرد صندوق‌های قـرض‌الحسـنه را نیـز از طریـق معرفـی تاریخچه این صندوق‌ها در ایران و عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه از لحاظ منابع و مصـارف مـورد بررسی قرار داده‌اند. آن‌ها در پژوهش مذکور، جایگاه صندوق‌های قرض‌الحسـنه در سیسـتم پـولی و

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

بانکی ایران را با در نظر گرفتن این‌که نقش و اثرات صندوق‌های قرض‌الحسنه در جریان پول و اعتبار، و در حجم نقدینگی و تأثیر فعالیت‌شان بر سرعت گردش نقدینگی چقدر است، در نظرگرفته‌اند. منظور از سرعت گردش نقدینگی تعداد فعالیتی است که یک واحد پولی در طول یک سال در امر معاملات کالاها مورد استفاده قرار می‌دهد. سرعت گردش نقدینگی از شاخص‌های مهم اقتصادی است که در سیاست‌گذاری‌های پولی مورد توجه خاص بانک مرکزی است. پائین بودن این سرعت، به معنای غیرفعال بودن پول و سیاست بانکی، پائین بودن سطح تولید، نامناسب بود حجم پول و تولید و رکورد اقتصادی می‌باشد. بالا بودن آن می‌تواند در شرایط طبیعی به معنای بالا بودن درجه کارآئی و فعال بودن پول و سیستم بانکی، بالا بودن سطح تولید، رونق اقتصادی و گسترش مبادلات باشد. سرعت گردش نقدینگی از تقسیم تولید ناخالص ملی به قیمت‌های جاری بر نقدینگی محاسبه می‌گردد. از نظر نویسنده فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه، در جریان اعتبارت مؤثر است. البته سهم آن‌ها از کل جریان اعتبارات خیلی زیاد نیست این واقعیت از مقایسه اعتبارات اعطائی بانک‌ها و صندوقهای قرض‌الحسنه به دست می‌آید. بطور کلی، با وسیع‌تر شدن سطح فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه، سهم آن‌ها در توزیع اعتبارات، در حال گسترش بوده و اگر این روند در آینده نیز ادامه یابد و بطور مستقیم تحت نظارت و کنترل بانک‌مرکزی قرار نگیرد، می‌تواند برای اجرای سیاست‌های پولی، مشکل‌زا شود. که در نهایت نویسنده مقاله برای بررسی تاثیر فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه در روند سیاست‌های پولی و اعتباری به بررسی چندین ابزار پولی یعنی نسبت سپرده قانونی، حد مجاز اعتباری(سقف‌های کلی اعتبار)، سیاست‌های مربوط به تسهیلات قرض‌الحسنه پرداخته است. درنهایت براساس این تحلیل مقدماتی در خصوص فعالیت اعتباری صندوق‌هایقرض‌الحسنه، این نتیجه حاصل می‌شود که فعالیت صندوق‌ها به شیوه‌ای که تحلیل شد دارای اثراتی در سیاست پولی و اعتباری کشور می‌باشد و بدون شک ادامه فعالیت بدون نظارت صندوق‌ها اثرات منفی در روند سیاست پولی و قدرت کنترلی بانک مرکزی به همراه خواهد گذاشت. از آن‌جایی که پول و حجم اعتبارات به عنوان یکی از متغیرهای اساسی در اقتصاد می‌باشد و تغییرات پیشین و کنترل نشده آن موجب بروز و تشدید نوسانات در اقتصاد می‌شود، ضروری است به منظور احتراز بروز چنین نوساناتی و برای حداقل نمودن آسیب‌های احتمالی که از عملیات اعتباری صندوق‌های قرض‌الحسنه برحجم پول و اعتبارات وارد می‌شود،توجه و تعمق بیشتری بر عملیات صندوق‌ها به عمل آید. آن‌چه براساس این تحلیل مقدماتی می‌توان توصیه نمود این است که بانک‌مرکزی با کسب مجوز قانونی و اجرائی بتواند برعملیات اعتباردهی صندوق‌ها نظارت داشته باشد و با بررسی دقیق‌تر اعمال این‌گونه مؤسسات، نحوه نظارت خود را مشخص کند. تا بدین ترتیب از شدت

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

اثـرات منفی ناشی از فعالیت‌های اعـتباری صندوق‌های قرض‌الحسنه در رونـد سیاسـت‌هـای پـولی کاسته شود. بدون شک، عدم اصلاح مدیریت در سیستم پولی و بانکی کشور و پـائین بـودن سـطح کـارآئی بانک‌ها در امر خدمت‌رسانی، نقش قابل تـوجهی در پیـدایش نـهادها و مـؤسسات مـالی و گرایش مردم بـه آن‌ها داشته است. رفع موانع موجود در سر راه بانک‌هـا مـی‌توانـد جـذب منـابع و تخصیص بهینه آن‌ها مؤثر افتد و از رشد بی‌رویه این گـونه مـؤسسات اعـتبار ممانعت به عمل آورد.

قضاوی و همکاران در پژوهشی با عنوان ساختار صندوق‌هـای قـرض‌الحسـنه در ایـران و الگـوی مبتنی بر اتحادیه‌های اعتباری به بررسی صندوق‌های قرض‌الحسنه پرداختنـد. الگـوی اتحادیـه‌هـای اعتباری که در کشورهای توسعه یافته وظیفه تأمین مالی خرد را بر عهده دارند و به صـورتی کـاملا متشکل و در چارچوب اصول علمی به فعالیت مـشغولند، مـی‌تواند بهترین مدل تجربه شـده جهـت سامان‌دهی نظام صندوق‌های قرض‌الحسنه کشور باشد. بنابراین مدل، ضرورت تفکیک تـأمین مـالی خرد از کلان و ایجاد اداره ملی صندوق‌های قرض‌الحسـنه و اتحادیـه‌هـای (تعـاونی‌هـای) اعـتبار و هـمچنین صندوق بیمه سپرده‌های صندوق‌های قرض‌الحسنه‌ی کـانون‌هـای ملـی و منطقـه‌ای ایـن مؤسسات، در چارچوب مدل قانونی شورای جهانی اتحادیه‌های اعتباری و قـانون عملیـات بانکـداری بدون ربا، ضروری می‌باشد. آن‌چه که در این تحقیق به آن اشاره شده، ایـن اسـت کـه بـه مـنظور سـاماندهی صـندوق‌های قرض‌الحسنه، استفاده از الگوی اتـحادیه اعـتباری بـسیار مناسب می‌باشد. لذا دراین مقاله به بررسی ساختار اتحادیه‌های اعتباری پرداخته شده اسـت. بـدین منظـور، محقـق علاوه بر تعریفی جامع از سیر تطـورات قـوانین و مقـررات صـندوق‌هـای قـرض‌الحـسنه و انـواع صندوق‌های قرض‌الحسنه، همچنین به بررسی عملکرد صندوق‌ها و ماهیت و سـاختار اتحادیـه‌هـای اعتباری و عملکرد این اتحادیه‌ها نیز پرداخته اسـت. نویسـندگان بـا معرفـی الگـوی اتـحادیه‌هـای اعتباری برای ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه تعاون، دو نوع الگو معرفی می‌کنند:

۱- الگـوی پیشـنهادی جهت ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه معاونت (نوع اول)

۲- الگوی پیشنهادی جهت ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه تعاون(نوع دوم)

در نوع اول، به منظور ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحـسنه نـوع اول، نـهادی به صورت صـنفی تشکیل می‌گردد و در طول بانک مرکزی نظارت این صندوق‌ها را بر عهده مـی‌گیـرد. وظـیفه ایـن نهاد، تدوین آیین‌نامه‌های نظارتی و ارجاع آن‌هـا بـه بانـک مرکـزی جهـت تأییـد نهـایی، آمـوزش مـدیران و کارکنـان صندوق‌های قرض‌الحسنه و دریافت اطلاعات مالی صندوق‌های قرض‌الحسنه در قالب فرمت مشخص و در زمان‌های مشخص بـه عـنوان نظارت غیرحضوری است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

در نوع دوم، به منظور ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه نوع دوم، با توجه به این‌که از لحاظ تعداد، ۷۰ درصد صندوق‌های قرض‌الحسنه را تشکیل می‌دهند، از الگوی اتحادیه اعتباری استفاده می‌شود.

الگوی اتحادیه اعتباری به دلیل این‌که یک مکانیزم تجربه شده در کشورهای توسعه یافته است و به جهت شکل‌گیری و ساختار بسیار مشابه صندوق‌های قرض‌الحسنه تعاون است می‌تواند برای سامان‌دهی صندوق‌های قرض‌الحسنه نوع دوم بسیار مؤثر باشد. لذا به منظور ساماندهی این مؤسسات در گام اول بانک مرکزی می‌بایست دستورالعمل ناظر بر تأسیس و فعالیت اتحادیه‌های اعتباری و نظارت بر آن‌ها را تهیه و ابلاغ نماید. نتایجی که قضاوی و همکاران در این مقاله ارائه داده‌اند، در واقع خلاصه‌ای از طرح تحقیقاتی انجام شده در معاونت اقتصادی وزارت اقتصاد است. ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه براساس الگوی اتحادیه‌های اعتباری را ارائه کرده‌اند. در نهایت نتیجه پایانی این تحقیق، پیش‌نویس لایحه ساماندهی و توسعه اتحادیه‌های (تعاونی‌های) اعتبار و صندوق‌های قرض‌الحسنه و همچنین آیین‌نامه مربوط به این لایحه است، که در چارچوب مدل قانونی شورای جهانی اتحادیه‌های اعتباری و قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌باشد.

سید عباس موسویان در مقاله‌ای، به نقش و اهمیت قرض‌الحسنه و همچنین توسعه کمی شعب وگسترش روز افزون این صندوق‌ها پرداخته است. آن‌چه در این مقاله حائز اهمیت است و نویسنده به آن پرداخته رشد چشمگیر برخی از صندوق‌های قرض‌الحسنه است، که گاهی حجم فعالیت این صندوق‌ها از برخی بانک‌های دولتی فراتر رفته‌اند. همچنین افزایش مبلغ وام‌های اعطایی برخی صندوق‌ها که گاه به چندین میلیون تومان می‌رسدو وارد شدن بعضی از صندوق‌ها در معاملاتی غیر از قرض‌الحسنه، مقامات پولی و بانکی کشور به ویژه بانک مرکزی را با نگرانی جدی مواجه کرده است.در این مقاله برای رفع مشکل مزبور راه‌حلی پیشنهاد شده است، بر این اساس که همانند بانک مرکزی که نقش بانک‌ها را ایفا، و با تدبیر مالی آن‌ها را در برابر خطرها ایمن می‌کند و به مشتریان بانک‌ها و کل اقتصاد اطمینان و اعتمادمی‌دهد، برای صندوق‌های قرض‌الحسنه نیز موسسه مادری زیر نظر بانک مرکزی یا هر ارگان دیگری تعریف و تاسیس شود و با اتخاذ تدابیر ذیل، ضمن محافظت از صندوق‌ها در برابر بحران‌ها و خطرها، زمینه رشد و توسعه‌ی آن‌ها فراهم آید. برخی از پیشنهادات دیگر نویسنده برای حفظ و رشد این صندوق‌ها کنترل سقف وام‌ها است ونگهداری ذخیره قانونی است.

که از نظر سقف وام بخش عمده منابع مالی خیلی از صندوق‌ها از محلّ سپرده‌های مردم تأمین می‌شود و به صورت طبیعی مردم احتیاج به پول یافته، برای دریافت سپرده‌هایشان به

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

صندوق‌ها مراجعه می‌کنند. اگر این منابع با مبالغ بالا و در اختیار افراد محدودی قرار گیرد، احتمال این که صندوق‌ها نتوانند به موقع جواب صاحبان سپرده را بدهند، افزایش می‌یابد و این به ورشکستگی می‌انجامد. لازم است بین سرمایه اوّلیّه صندوق، منابع سپرده‌ای و سقف وام‌ها تناسب کارشناسی رعایت شود. و از جنبه نگهداری ذخیره قانونی بانک مرکزی با گرفتن بخشی از سپرده‌های مردم نزد بانک‌ها، به صورت ذخایر قانونی، اوّلاً منبع قابل توجّهی را شکل می‌دهد تا در مواقع بحران از بانک‌ها حمایت کند ثانیا با تغییر نرخ ذخیره قانونی متناسب با مصالح جامعه، به سیاست پولی اقدام می‌کند و جامعه را از رکود و تورّم‌های دوره‌ای می‌رهاند. حال که صندوق‌های قرض الحسنه گسترش کمّی و کیفی مطلوبی یافته‌اند، لازم است جهت امنیّت آن‌ها و حفظ و ارتقای اعتماد عمومی مردم به آن‌ها، مؤسّسه مادر، با جذب بخشی از سپرده‌ها به صورت ذخایر قانونی، اهداف مذکور را برای صندوق‌ها نیز فراهم آورد. بدیهی است که این نرخ‌ها باید با دقّت تمام کارشناسی و اجرا شود تا در عین حال که ابزار مناسبی برای بیمه کردن صندوق‌ها از خطرها و سیاست پولی بانک مرکزی باشد، دامنه فعّالیت‌های صندوق را بیش از حدّ لازم محدود نکند[۶].

سهیلا علیرضانژاد ضمن گونه شناسی صندوق‌های قرض‌الحسنه، توانمندی زنان در اجرای مدل سنتی اعتبارات خرد در ایران را مورد بررسی قرار داده‌است. تقریبا اغلب زنانی که نگارنده ملاقات کرده است حداقل برای مدتی در این صندوق های غیررسمی عضو بوده اند زیرا نیازی به پرداخت وثیقه نداشته و در سخت ترین شرایط یک برگه چک را در اختیار صندوق قرار می‌دهند .بنا به اظهارات خانم‌های مصاحبه شده آن ها ممکن است در هر فضایی که دور هم جمع می شوند برای رفع نیازهایی که معمولا در باره آن با هم گفتگو می کنند، یک صندوق تشکیل دهند. صندوق‌های با جمعیت پایین معمولا هیچ تضمینی نمی خواهد اما صندوق‌هایی با جمعیت زیادتر در باره افرادی که از نزدیک نمی شناسند ممکن است درخواست ارائه یک برگه چک به عنوان تضمین نمایند.

او در ادامه تفکرات اندیشمندان در مورد صندوق‌های قرض‌الحسنه اعتباری بانوان را مورد مطالعه قرار داده‌است. وی در مورد روش پژوهش خود می‌گوید: " روش پژوهش معمولا تحت تاثیر موضوع پژوهش و نیز چارچوب نظری آن قرار دارد .این پژوهش راجع به فعالیت های اقتصادی زنان ایرانی است این دو موضوع هر دو بخشی پنهان از جامعه ایرانی است .از این‌رو به نظر می‌رسد که در انجام این پژوهش نیاز به انجام مطالعه عمیق‌تر و کیفی است تا احتمال نیل به حقیقت بیشتر شود".

ابزار گردآوری اطلاعات، مصاحبه‌های نیمه ساخت یافته بود که معمولا در مکان و زمانی که برای مصاحبه شونده‌ها مناسب بود، برگزار شد. حدود ۳۰ زن در این مصاحبه‌ها شرکت کردند .با شش مرد نیز مصاحبه شد که یا همسرانشان عضو صندوق‌های قرض‌الحسنه بودند و یا خود اداره

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

صندوق قرض‌الحسنه ای را برعهده داشتند .زنان مصاحبه شده از بین اعضا و یا مدیران این صندوق‌ها بودند .ضمنا با حدود ۱۰ زن که هم اکنون عضو صندوق قرض‌الحسنه نبودند، نیز گفتگو شد.

وی در مورد گونه شناسی صندوق‌های قرض‌الحسنه نوشت: صندوق‌های قرض‌الحسنه غیررسمی نوع خاصی از شبکه‌های همیاری زنانه است .اغلب زنان مصاحبه شونده در باره صندوق‌های قرض‌الحسنه می گویند" ما هر لحظه که بخواهیم می‌توانیم این صندوق‌ها را تشکیل دهیم یا آن‌ها را تعطیل کنیم .در یک مهمانی، هنگام کار و یا حتی با قرار های تلفنی".

براساس مصاحبه‌های صورت گرفته به طور کلی صندوق‌هایی که زنان در آن ها به عضویت در می‌آیند به چند دسته تقسیم می‌شوند:

- صندوق‌های فامیلی و همسایگی که پیرامون شبکه روابط خانوادگی در بین فامیل یا همسایگان شکل می‌گیرد .این نوع صندوق‌ها خود به دو دسته تقسیم می‌شود

۱- صندوق‌هایی که زنان به همراه همسران یا سایر اعضای خانواده خود اعم از زن یا مرد در آن شرکت می‌کنن

۲- صندوق‌هایی که فقط زنان در آن عضو هستند .این صندوق‌ها خود به دو دسته تازه تاسیس و قدیمی تقسیم می‌شوند. صندوق‌های قدیمی زنان که گاه ده‌ها سال از تاسیس آن می‌گذرد در پیوند با مراسم‌های مذهبی زنانه مثل انواع روضه‌ها یا مولودی ها قرار دارد .خانم‌ها در این مراسم‌ها شرکت و معمولا در بخش‌های پایانی مراسم، به امور مالی صندوق رسیدگی می‌کنند. رسیدگی به امور مالی بسیار ساده و متکی بر اعتماد به ویژه اعتماد به مسئول صندوق است. در این مدل از صندوق‌ها، پول اغلب به طور نقدی دست به دست می‌شود و مسئول صندوق مسئول تحویل دادن و یا تحویل گرفتن آن است. آن‌ها به بانک یا هر نهاد رسمی دیگری مراجعه نمی‌کنند و مشکلات احتمالی ایجاد شده را بین خود حل می‌کنند. مسئول صندوق به طور معمول از حاصل این زحمات بهره‌ای نمی‌برد و و بیشتر برای پاداش اخروی و انجام خیر به کار خود ادامه می‌دهد. این زنان از اعتماد و احترام زیادی در نزد زنان فامیل و یا همسایه برخوردارند .این گونه صندوق‌ها گاه ده‌ها سال به کار خود ادامه می‌دهند.

- صندوق‌هایی که در سازمان‌های رسمی‌ای که زنان شاغل در آن فعالند شکل گرفته است. این صندوق‌ها می تواند با نظارت مسئولین و یا در درون خود کارکنان شکل بگیرد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

- صندوق‌های قرض‌الحسنه ای که پیرامون مساجد، حسینه‌ها و تکیه‌ها شکل می‌گیرد و زنان نیز در آن به عضویت پذیرفته می‌شود .مدیران این گونه صندوق‌ها معمولا از بین مردان هستند .در این صندوق‌ها بودجه اولیه صندوق از طریق خیرین محلی یا فعالین مسجد تهیه شده و اعضا به تدریج بر آن می افزایند.

- صندوق‌هایی که پیرامون روابط کاری بانوان در بخش غیررسمی شکل می‌گیرد. بانوان شرکت کننده در این صندوق‌ها معمولا روابط کاری و نیز دوستانه با هم دارند. اعتماد بین آن‌ها بالاست و معمولا ورود و عضویت در این صندوق‌ها بسیار مشکل است. مبلغ وام‌های این صندوق‌ها از همه انواع دیگر بالاتر است. مجموعا انواع این صندوق‌ها را می‌توان در جدول زیر جای داد:

جدول۱: انواع صندوق‌های قرض‌الحسنه که زنان در آن عضویت دارند

ردیف	نوع صندوق	جنسیت اعضا
۱	صندوق های خانوادگی	هر دو جنس/ فقط زنان
۲	صندوق های اداری	هر دو جنس/ فقط زنان
۳	صندوق های وابسته به مساجد و دیگر نهادهای مذهبی	هر دو جنس
۴	صندوق های حمایتی زنان در بخش غیررسمی	فقط زنان

علیرضا نژاد نتیجه گرفت که پایدارترین و موفق‌ترین این صندوق‌ها متکی بر شکل‌گیری گروه‌هایی از نوع نخستین است. روابط چهره به چهره بوده و افراد به واسطه یا بی واسطه با یکدیگر مرتبط هستند و سطح بالایی از اعتماد در بین آن‌ها وجود دارد. وام‌های دریافتی در چهارمین نوع صندوق‌ها مانند نوع اول کاملا از منابع مالی داخل اجتماع فراهم می‌شود و معمولا اهداکنندگان بیرونی در این باره فعال نیستند. این امر سطح بالایی از اعتماد به نفس را برای زنان فراهم می‌کند.این وام‌ها همچنین فرصت ایجاد کسب و کار و استقلال اقتصادی را به طور نسبی برای آنان فراهم می‌کند. از این‌رو به نظر می‌رسد این نوع از صندوق‌ها که به طور خودجوش توسط زنان طراحی و اجرا شده است می‌تواند زمینه‌ی توانمندی آن‌ها را فراهم کرده و نقشی مشابه اعتبارات خرد را فراهم کند بدون آن که خطر ورود پول‌های بیرونی را در پی داشته باشد[۵].

فیوضات و مهدوی با نگارش مقاله‌ای با عنوان دولت و تشکّل‌های مردمی (با مروری بر دو تجربه تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه)، به نقش تعاملات تعاونی‌ها به عنوان یک فعالیت انتفاعی و صندوق‌های قرض‌الحسنه به عنوان یک فعالیت غیر انتفاعی با دولت پرداخته است.

ایجاد تشکّل‌های غیر دولتی برای جامعه کنونی ایران یک نیاز تاریخی است.هرچه این تشکّل‌ها در کشور جنبه‌های عینی به خود بگیرد، جامعه بیشتر به مشارکت نیروهای مردمی و حاکمیّت آن نزدیک‌تر شده است.وجود تشکّل‌ها حایلی است میان دولت و جامعه و پررنگ کردن

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

آن به معنی حضور بیشتر مردم به ویژه جوانان و زنان در عرصه‌هاست. مداخلات دولت در تشکّل‌های دولتی موجب نحیف و ضعیف شدن آنان شده است. مهم‌ترین معضل و مشکل تعامل دولت و تشکّل‌های مردمی است.

فیوضات و مهدوی به تعریف و تقسیم بندی هریک از تشکلات موجود در ایران و نقشی که در جامعه ایفا می‌کنند پرداختند. وبیان داشتند، هرچه تشکّل‌ها در جامعه‌ای بیشتر شود،رابطه‌ی افراد فزونی می‌گیرد، آگاهی و دانش و تجربهء مردم افزایش پیدا می‌کند. اگر در زمانی جامعه‌ای که متوسط درآمد سرانه آن بالاتر بود، جامعه‌ای پیش‌رفته به حساب می‌آمد، در آن‌جا کشورهای نفتی از این جهت سرآمد بودند و این نظریه اعتبار علمی خود را از دست می‌داد. اکنون با قوّت می‌توان گفت،آن کشور که دارای تشکّل‌های مردمی بیشتری است، می‌توانند موفق‌تر باشند.

آن‌ها در ادامه به تعریفی از تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه پرداختند. تعاونی اجتماع داوطلبانهء افرادی است که به منظور تأمین نیازها و نیل به اهداف مشترک اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود از طریق تأسیس، اداره و نظارت دموکراتیک مؤسسه‌ای با مالکیت مشاع، با هم توافق کرده‌اند. فلسفه تعاون به همان اندازه که از نظر اجتماعی مهم است، باید از لحاظ اقتصادی هم معتبر باشد به عبارت دیگر، رشته‌ای از مقررات، قوانین و اصول اخلاقی بر رفتار اقتصادی اعضاء نظارت کنند. بزرگ‌ترین مزیّت و مهم‌ترین ارزش انسانی نهضت تعاونی، عمل خاصّ آن است، در گشودن ابواب منبع و انرژی برای تحوّل و توسعه آینده میلیون‌ها نفر از مردم روی زمین که از لحاظ اقتصادی، اعمال و وظایف آن‌ها غیر مولد است. نهضت تعاونی با سازمان دادن این افراد در واحدهای تعاونی، موقعیت اجتماعی و سپس اقتصادی آن‌ها را بهبود خواهد بخشید، و از طریق تحولی بطئی، انبوه مردم غیر مولد به تدریج در سلسله عظیم تولید حلقه‌ای مؤثّر خواهند شد.

فیوضات و مهدوی نتیجه گرفتند که تشکّل‌ها یک ابزار و اهرم فرهنگی است. وجود دو تجربه تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه در انتخاب مسیر درست راه‌گشا است. مداخله‌های مکرّر در طیّ دهه‌های مختلف نه تنها گره از کار تعاونی‌ها نگشوده است،بلکه ناتوانی و نارسایی در آنان را تداوم بخشیده است. اما صندوق‌های قرض‌الحسنه و انجمن‌های خیریّه بدون بوروکراسی طولانی و ناکارآمد در جهت رضایت و رفاه مردم گام برداشته است.

اکنون زمان عمل است. راه پیش رویما دشوار است با عدم امکان تداوم اقتصاد نفتی و رانتی هر روز حضور و مشارکت واقعی مردم حس می‌شود. دولت کارآمد دولت ناظر و ارشادی است نه مداخله‌گر. در سطح جهانی نیز توجه به مشارکت مردم و توان‌مندسازی آنان مورد توجه قرار گرفته است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

در سال ۲۰۰۶ اتفاق جالب و تـقریبا عجیبی در اهدای جایزهء صلح نوبـل صـورت گرفـت. «محمـد یونس» که هیچ سابقهء سیاسی نداشت جایزه‌ای گرفت کـه قـبلا به فعالین سیاسـی و حقـوق بشـر داده مـی‌شد. وی مـؤسّس بانک گـرامین بـود. بانکی کـه به بانک فـقرا مـشهور شده اسـت. وی در سال ۱۹۸۳ این بانک را تأسیس کرد و تا سال ۲۰۰۴، به ۸۳ میلیـون نفـر وام اعطـاء کـرد کـه ۸۹ درصد آن زنـان روسـتایی بـودند. کوچـک بـودن وام، هـدف‌گیـری فقـرا و جـایگزینی وثیقـه ایـن تسهیلات را از بـرنامه‌ی عادی بانک‌ها متمایز می‌کـرد. تجربـه‌ی نـاموفق و ناکـامی نهادهـای مـالی بین‌المللی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی در توسعه کشورهای جنوب یکـی از زمینـه‌هـای اقبال به بحث اعتبارات خرد است. استقبال از این ابتکار به حدّی رسـید کـه سـازمان ملـل سـال ۲۰۰۵ را سال اعتبارات خرد نامید. هدف از این نام‌گـذاری افـزایش آگـاهی‌هـای عمـومی در مـورد اعتبـارات خـرد، خـدمات مـالی خـرد بـرای فقـرا و ارتقـاء مشـارکت مبتکرانـه میـان دولـت‌هـا، کمک‌کنندگان، سازمان‌های بین‌المللی، سـازمان‌هـای غیـردولتـی، بخـش‌خـصوصی، دانشـگاه‌هـا و مـشتریان و دریافت‌کنندگان خدمات مالی خرد است. ما با سابقه‌ای که در تشکیل قرض‌الحسـنه‌هـا داریم می‌توانیم صندوق‌های قرض‌الحسنه را در این جهت سوق دهیم و تجربه‌ای را با تجربه‌ای بومی پیـوند دهیم[۱۶].

۳-۲- سپرده‌های قرض‌الحسنه:

اثنی عشری و بابایی به تحقیقی تحت عنوان برآورد تابع تقاضای پول در سپرده‌های قـرض‌الحسـنه بانک‌های ایران پرداختند. این مقاله با استفاده از یک تابع تقاضای پول میزان وابستگی سـپرده‌هـای قرض‌الحسنه بانک‌ها به انتظارات تورمی مورد بررسی قرار گرفته اسـت. بـا توجـه بـه نقـش کلیـدی فعالیت بانک‌ها در ایجاد نشاط اقتصادی یک کشور، سپرده‌های قرض‌الحسنه به عنوان یکی از عوامل اصلی تشکیل دهنده سپرده‌های بانکی می‌توانند نقش مهمی در رشد اقتصادی یـک جامعـه داشـته باشد.با توجه به این‌که اقتصاد ایران مدت طولانی است که با بیماری تورم مواجه شده است، مسـلما عامل تورم آثار متعددی بر سایر متغیرها وشاخص‌های اقتصادی خواهد داشت. یکی ازمتغیرهایی که به شدت تحت تاثیر نرخ تورم قرار می‌گیرد، شاخص‌های پولی اقتصاد است که میزان سـپرده‌گـذاری مردم در بانک‌های کشور نیز از موضوع مسـتثنی نیسـت. در ایـن تحقیـق بـا اسـتفاده از یـک تـابع تقاضای پول میزان وابستگی سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها به انتظارات تورمی بررسی شده اسـت. نتایج این تحقیق می‌تواند با توجه به نرخ‌های تورم پیش‌بینی شده به سیاست‌گـذاران بـانکی کشـور برای پیش‌بینی شده به سیاست‌گذاران بانکی کشور برای پـیش‌بینـی میـزان سـپرده‌گـذاری مـردم درحساب‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها کمک فراوانی نمایـد. متغیرهـای پـژوهش، متغیرهـای شـاخص قیمت خرده‌فروشی(CPI) وحجم پس‌انداز قرض‌الحسنه در بانک‌ها(PAS)است. این ارقام به صورت

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

ماهانه از فروردین ۱۳۴۰ تا اسفند ۱۳۸۶جمع‌آوری شده‌اند. فرضیه‌های که دراین تحقیق مورد آزمون قرار می‌گیرند عبارتند از:

۱-انتظارات تورمی در اقتصاد ایران تاثیر معناداری بر حجم سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها ندارند.

۲-تغییر حجم سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها نسبت به انتظارات تورمی در ایران برونزا نیست. روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای بوده است و اطلاعات ماهانه به صورت داده‌های سری زمانی طی۴۶سال جمع‌آوری شده است. منبع اطلاعات مذکور، انتشارات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است.

نتایج این تحقیق، می‌توانند برای سیاست‌گذاران بانکی کشور جهت پیش‌بینی میزان سپرده‌گذاری مردم درحساب‌های قرض‌الحسنه مفید باشد. این نتایج عبارتند از:

۱- تغییر حجم سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها در اقتصاد ایران طی سال‌های۱۳۴۰تا ۱۳۸۶نسبت به انتظارات تورمی برونزا است.

۲- مقدار ضریب تابع تقاضای پول کاگان۰/۰۱۴- برآورد شده است و نشان دهنده این است که با افزایش یک درصدی انتظارات تورمی در اقتصاد ایران، حجم سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها تقریبا۰/۰۱۴ درصد کاهش می‌یابد. البته این میزان تغییر، مقدار تغییر خالص در اثر تغییر نرخ تورم انتظاری را نشان می‌دهد و اثر سایر مولفه‌ها و متغیرها در این ضریب لحاظ نشده است[۱۱].

توحیدی‌نیا در پژوهشی تحت عنوان"جذب سپرده قرض‌الحسنه به‌کمک ابزار مالی- اسلامی (صکوک)" به بررسی راه‌های افزایش تامین نقدینگی بانک‌های قرض‌الحسنه پرداخته است. امروزه جامعه ما با شرایطی دست و پنجه نرم می‌کند که از یکسو، افراد واجد شرایط بسیاری متقاضی دریافت وام قرض الحسنه هستند و از سوی دیگر منابع کافی برای اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه به این افراد وجود ندارد. با توجه به رسالت بانک به نظر ضروری می‌رسد تلاش شود این بانک برمشکل کمبود نقدینگی خود فائق آید. در این راستا، آن‌ها در این مقاله تلاش شده است به روش تحلیل منطقی اولا نشان داده شود که این مشکل ناشی از ساز و کار فعلی مورد استفاده در بانک قرض‌الحسنه در اخذ سپرده و اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه باشد. ثانیا سازو کارهای دیگری وجود دارد که مبتنی بر انتشار اوراق صکوک بوده و از طریق آن‌ها کمبود سپرده بانک قرض‌الحسنه را در دستور کار خود داشته و لذا مبتنی بر رد یا تایید فرضیه نمی‌باشد. در این راستا آن‌ها نشان داده‌اند که چگونه بانک قرض‌الحسنه به‌نقش آفرینی در یکی یا بیشتر از اجزاء و ارکان اساسی صکوک می‌تواند بر مشکل نقدینگی خود فائق آمده و اسباب توسعه قرض‌الحسنه را فراهم می‌آورد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

توحیدی‌نیا در بخشی اصلی پژوهش خود به نحوه‌ی تامین مالی توسط صکوک پرداخته‌است. یکی از سازوکارهای مورد استفاده برای تامین مالی وام‌های قرض‌الحسنه جذب سپرده است. در پژوهش مذکور تلاش گردید برخی دیگر از ساز و کارهای ممکن برای اقدام به امر قرض‌الحسنه معرفی گشته و نشتن داده شود که از طریق این ساز و کارها کمبود سپرده بانک قرض‌الحسنه می‌توان تا حدی برطرف گردد که این به توسعه اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه منجر خواهد بود. این ساز و کارها مبتنی بر ابزار تامین مالی اسلامی (صکوک) بوده و اینکه بانک قرض‌الحسنه در یکی یا بیشتر از اجزا و ارکان اساسی این ابزار نقش آفرینی نماید. برای نمونه نشان داده شد که بانک قرض‌الحسنه چطور می‌تواند در نقش متقاضی منابع مالی ظاهر گشته و با انتشار صکوک سپرده‌های قرض‌الحسنه را مورد استفاده قرار دهد یا اینکه بانک قرض‌الحسنه چطور می‌تواند در نقش سرمایه‌گذار این سپرده‌ها ظاهر گشته و با خرید صکوک اسباب توسعه قرض‌الحسنه را فراهم آورد[۱۷].

۳-۳- قرض الحسنه و نظام بانکی:

محمد بیدار در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی کارمزد قرض‌الحسنه و شیوه‌های محاسبهٔ آن در بانکداری اسلامی، به بررسی مشروعیت کارمزد قرض‌الحسنه و شیوه‌های محاسبه آن می‌پردازد. فرضیه‌ی مقاله این است که تعیین کارمزد به عنوان درصدی از مبلغ اسمی وام با مفهوم واقعی کارمزد سازگاری ندارد. یافته‌های تحقیق حاکی از وجود نشانه‌هایی از صوری بودن محاسبه کارمزد قرض‌الحسنه در بانک‌های کشور است. در این مقاله ضمن بیان اقوال فقهای امامیه درباره کارمزد و نقد و بررسی راهکارهای ارائه شده برای دریافت آن، سه راهکار پیشنهادی(تامین هزینه‌های قرض‌الحسنه از بیت‌المال، اختصاص بخشی از منابع قرض‌الحسنه به سرمایه‌گذاری و محاسبه‌ی کارمزد واقعی) به منظور تامین هزینه‌های تسهیلات قرض‌الحسنه بیان گردیده است.

روش‌شناسی تحقیق بدین گونه است که ابتدا مفاهیم قرض‌الحسنه و کارمزد، تبیین گردیده، سپس نظر مراجع معظم تقلید در این خصوص بیان می‌گردد. از این رو، مطابقت فعالیت‌های بانکی دربارهٔ دریافت کارمزد، با نظر همه یا اکثر مراجع تقلید، محور این مقاله قرار گرفته است. وی ضمن مطرح نمودن مباحثی از جمله تعیین حداقل کارمزد، پرداخت هزینه‌های تبلیغات جوایز از محل کارمزدها، راه‌کارهای ارائه شده در این زمینه را مورد بررسی قرار داده است.

براساس پژوهش صورت گرفته، دربارهٔ اصل و نفس دریافت کارمزد مشروط در قرض، دو نظر جواز و حرمت در بین مراجع تقلید وجود دارد. فرضیهٔ مقاله این بود که شیوهٔ فعلی محاسبهٔ کارمزد قرض‌الحسنه، حتی با نظر موافقین اصل دریافت کارمزد هم مطابقت ندارد. این شیوه، شرایطی را که این گروه از فقها برای جواز دریافت کارمزد بیان کرده‌اند، تأمین نمی‌کند. قراینی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

مانند تبعیت کارمزد از مبلغ اسمی وام، تعیین کف کارمزد، یکسان بودن آن در شرایط مختلف اقتصادی و پرداخت تبلیغات جوایز بانکی از محل کارمزدها این ادعا را ثابت می‌کند. تاکنون چندین راهکار برای تغییر شیوهٔ فعلی ارائه شده است که برخی از آن‌ها، مانند وکالت بانک از سوی سپرده‌گذاران، پرداخت کارمزد به شرط قرض و محاسبهٔ کارمزد براساس تعداد اقساط، مورد نقد و بررسی قرار گرفتند. نتیجهٔ بررسی‌های مزبور، حاکی از عدم توانایی کامل آن‌ها برای برطرف کردن مشکل شرعی شیوهٔ فعلی است. بر این اساس، سه راهکار جدید به ترتیب اولویت برای جایگزینی شیوهٔ فعلی پیشنهاد گردیده است که عبارتند از: تأمین مخارج قرض‌الحسنه‌ها از بیت‌المال، اختصاص بخشی از منابع قرض‌الحسنه به سرمایه‌گذاری و محاسبهٔ کارمزد واقعی. با قطع نظر از حکم فقهی دریافت کارمزد از تسهیلات قرض‌الحسنه، منش مسلمانی اقتضا می‌کند که از دریافت‌کنندگان تسهیلات قرض‌الحسنه، کارمزدی دریافت نشود؛ زیرا عموم یا اکثر متقاضیان قرض‌الحسنه را نیازمندان و طبقات ضعیف و متوسط به پایین جامعه قرار می‌دهند. بر این اساس، فقهایی هم که دریافت کارمزد را به لحاظ فقهی، جایز دانسته‌اند، توصیه کرده‌اند که به لحاظ رعایت حال ضعفای جامعه، بهتر است مخارج فعالیت‌های وام‌دهی در بانک‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه از جاهای دیگر تأمین شود و چیزی از وام‌گیرندگان دریافت نشود[۳].

در نظام مالی اسلامی، قرض‌الحسنه در کنار صدقات، عقود مبادله‌ای و مشارکتی به عنوان یکی از جایگزین‌های ربا در تجهیز و تخصیص منابع معرفی شده است. در حالی که صدقات به نیازمندان حاد به وجوه، عقود به متقاضیان وجوه برای کسب سود اختصاص دارد، قرض‌الحسنه پاسخ‌گوی نیاز افرادی است که نه آنقدر نیازمندند که مستحق وجوه انتقالی باشند و نه آنقدر توانایی دارند که بتوانند با کسب سود، دیگران را نیز در سود خود شریک کنند. محمدجواد محقق‌نیا در مقاله‌ای تحت عنوان "بررسی جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران" فرضیه مقاله خود را این‌گونه بیان می‌کند که، هدف آن است که علی‌رغم جایگاه ویژه قرض‌الحسنه در نظام بانکی بدون ربا، عملکرد ۲۵ ساله نظام بانکی جمهوری اسلامی نتوانسته این هدف را تامین کند. او در بخشی از پژوهش خود عملکرد نظام بانکی در سه دهه گذشته را مورد بررسی قرار می‌دهد. برای بررسی عملکرد نظام بانکی در جذب سپرده‌های جاری و پس‌انداز قرض الحسنه، به‌ویژه سپرده‌های قرض‌الحسنه، ابتدا به بررسی سهم سپرده‌های قرض‌الحسنه از کل سپرده‌های بانی و مقایسهء آن با سهم سپرده‌های دیداری،سرمایه‌گذاری و سایر سپرده‌ها،در طول سال‌های اجرای قانون بانکداری بدون ربا پرداخته‌است. محاسبهء میانگین هریک از انواع سپرده‌های بانکی در طول سالیانی که از اجرای قانون بانکداری بدون ربا می‌گذرد نیز می‌تواند این مقایسه را تکمیل کند. در ادامه، به بررسی نرخ رشد سپرده‌های جاری، سرمایه‌گذاری و قرض‌الحسنه‌در کنار نرخ

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

رشد نقدینگی پرداخته است تا عملکرد نظام بانکی در جذب منابع مازاد مشتریان مشخص شود. همچنین نرخ تغییر سهم هریک از این سپرده‌ها در این سال‌ها را مورد بررسی قرار داده است تا مشخص شود که هریک از این سپرده‌ها، به‌ویژه قرض‌الحسنه چه وضعیتی داشته‌اند.

نتایج این تحقیق که به روش تحلیلی داده‌های بانکی انجام گرفته نشان می‌دهد که در این دوره، از طرفی، به طور متوسط تنها اندکی بیش از نیمی از منابع قرض‌الحسنه به اعطای قرض‌الحسنه اختصاص یافته است. از طرف دیگر، سهم سپرده‌ها و تسهیلات قرض‌الحسنه نیز به طور پیوسته کاهش یافته است.گرچه مصوبات دولت در سال‌های اخیر توانسته سهم تسهیلات قرض‌الحسنه را بهبود بخشد، ولی هنوز تا رسیدن به نقطه مطلوب در تجهیز و تخصیص آن فاصله داریم. حل این مشکل تنها در سایه مشارکت فعال بانک‌ها، بانک مرکزی، دولت و در نهایت مردم میسر خواهد بود. در این راستا، اقداماتی چون اختصاص تمامی منابع قرض‌الحسنه به پرداخت قرض‌الحسنه، و کاهش نرخ ذخیره قانونی سپرده‌های قرض‌الحسنه می‌تواند ضمن جلب اعتماد مردم، به احیای جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکی کمک نماید. محقق‌نیا اعتقاد دارد می‌توان استدلال کرد که مشکلات موجود در تجهیز و تخصیص منابع قرض‌الحسنه را نباید به حساب ناکارآمدی قرض‌الحسنه گذاشت. این مشکل به طور عمده ناشی از عدم وجود اراده‌ی جدی برای استفاده از این ابزار در نظام بانکی است.به اعتقاد بسیاری، تلفیق انگیزه‌های معنوی با مادی‌ترین بخش فعالیت‌های اقتصادی، یعنی فعالیت‌های پولی و بانکی حتی در شرایط فعلی، نه‌تنها ممکن، بلکه کارآمد است. آن‌چه در این میان مهم است، خواست و تصمیم تصمیم گیرندگان و مجریان است که جای خالی آن در بسیاری از موارد به شدت احساس می‌شود.

از نظر وی، نه‌تنها پرداخت کامل منابع قرض‌الحسنه به صورت قرض‌الحسنه به نیازمندان امری ضروری و اجتناب‌ناپذیرست، بلکه اگر ما انتظار مشارکت مردم در این فرایند خیرخواهانه را داریم، باید نظام بانکی را نیز ملزم سازیم بخشی از منابعی را که به طور رایگان در سایر سپرده‌ها تجهیز می‌کند، به صورت قرض‌الحسنه به نیازمندان واقعی که در شرایط فعلی جامعهء ما کم نیستند، اختصاص دهد.

از سوی دیگر، دولت نیز باید سهم خود در این فرایند به صورت شایسته ادا کند. بدین منظور، ضروری است که نرخ ذخیرهء قانونی سپرده‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه به حداقل برسد. در حال حاضر، نرخ ذخیرهء قانونی سپرده‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه کمتر از سایر سپرده‌هاست، اما این کافی نیست. به نظر ما همین نرخ نیز توجیهی ندارد. کاهش نرخ ذخیرهء قانونی به کمترین مقدار و در حدود یک درصد، می‌تواند منابع قرض‌الحسنه را به شدت افزایش دهد و منابع عموم جامعه از این منظر را به شکل محسوسی افزایش دهد. این یک خواست کاملا منطقی است که

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

اگر خواهان مشارکت بیشتر مردم در سپرده‌های قرض‌الحسنه برای افزایش منابع تسهیلات قرض‌الحسنه هستیم، باید بانک‌ها و دولت نیز در این فرایند مشارکت جدی و مؤثر داشته باشند تا مردم با مشاهده عملکرد مثبت دولت و بانک‌ها نسبت به افزایش سپرده‌گذاری در حساب‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه تشویق شوند[۴].

مرکز مطالعات اقتصادی بسیج دانشجویی دانشگاه علم و صنعت ایران در پژوهشی مطالبی را در رابطه با ساماندهی منابع و مصارف قرض‌الحسنه در نظام بانکی با محوریت وام ازدواج عنوان کرده‌است. آن‌ها طی ارائه‌ی آماری از تعداد جوانان آماده‌ی ازدواج، عنوان کرده‌اند طبق آمار سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰ ، حدود ۳ میلیون پسر و ۱ میلیون دختر بالای ۲۸ سال که تاکنون ازدواج نکرده اند در کشور وجود داشته باشد .عدم تمایل جوانان برای ازدواج دلایل متقاوتی می تواند داشته باشدکه مهم‌ترین دلیل آن مشکلات اقتصادی است که سبب به تعویق افتادن ازدواج جوانان شده است .یک پسر و یک دختر جوان، برای آغاز زندگی مشترک هر کدام به حداقل بیش از 20 میلیون تومان سرمایه اولیه نیاز دارند که تامین این مبلغ، در توان خانواده‌های متوسط و همچنین خود جوانان نیست. بنابراین از مهم‌ترین مشکلات و موانع پیش روی جوانان برای ازدواج، مشکلات اقتصادی است که تهیه سرمایه اولیه برای ازدواج مهم‌ترین بخش آن را تشکیل می‌دهد. پس از بررسی آماری ازدواج جوانان و نگاهی به مشکلات و موانع ازدواج جوانان، وظایف حاکمیت در فراهم کردن شرایط ازدواج را برشمرده‌اند. در پژوهش مذکور برخی مشکلات جوانان در دریافت وام قرض‌الحسنه ازدواج مورد بررسی قرار گرفته‌است. همچنین با ارائه آماری وضعیت پرداخت وام‌های قرض‌الحسنه در بانک‌ها مورد بررسی قرار گرفته‌شده‌است. شکل ۱ حجم سپرده‌ها و تسهیلات قرض‌الحسنه در نظام بانکی از سال ۸۰ تا ۹۳ را نشان می‌دهد.

شکل۱ حجم سپرده‌ها و تسهیلات قرض‌الحسنه در نظام بانکی[۱۸]

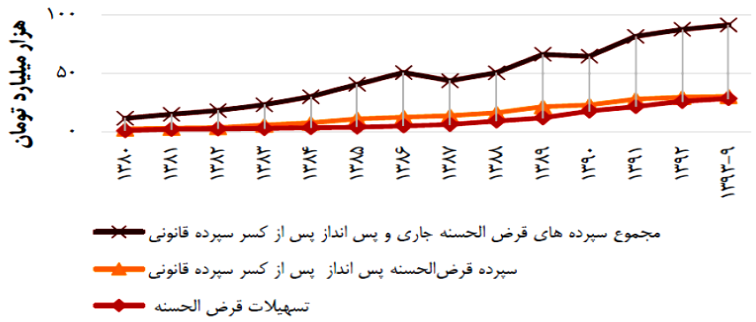

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

آن‌ها همچنین به عنوان یکی از بخش‌های پژوهش خود به مقوله‌ی اولویت‌بندی در پرداخت وام‌های قرض‌الحسنه پرداخته‌اند. در مورد تخصیص تسهیلات قرض‌الحسنه، بایستی اولویت‌بندی این منابع به صورت قانونی و درصد تخصیص تسهیلات به هر حوزه نیز مشخص شود؛ بانک مرکزی نیز برتخصیص منابع طبق اولویت‌بندی انجام شده در قانون و ارائه اطلاعات شفاف نظارت کرده و بانک‌ها موظف باشند تا فقط در چارچوب مقررات به اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه بپردازند. همچنین که به دلیل اهمیت موضوع ازدواج نسبت به سایر مسائل، این مهم بایستی در اولویت نخست اعطای تسهیلات قرار گرفته و مواردی چون اعطای تسهیلات به کارمندان در اولویت‌های بعدی قرار گیرد. آن‌ها برآورد پنج ساله‌ای در مورد وام‌های قرض‌الحسنه داشته‌اند. در نتیجه تعداد وام ازدواج دریافتی در حالت حداقلی ۱ میلیون سالانه و در حالت حداکثری(به صورت برآوردی) برابر ۱ میلیون و ۶۰۰ هزار عدد خواهد بود که می‌توان این مقادیر را مبنای برنامه‌ریزی برای مقدار منابع مورد نیاز جهت وام ازدواج دانست. بررسی وضعیت منابع قرض‌الحسنه در بانک‌ها نشان می‌دهد که میزان و نحوه تخصیص این منابع، مشکلاتی از حیث قانونی و نظارتی دارد که حل آن می‌تواند سبب افزایش منابع قابل تخصیص قرض‌الحسنه و تغییر در اولویت‌بندی تخصیص این منابع شود. همچنین آن‌ها راهکارهایی را پیشنهاد دادند. از جمله: استفاده از بخشی از سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری جهت افزایش منابع قرض‌الحسنه به ویژه اعطای وام ازدواج، اولویت‌بندی تخصیص تسهیلات قرض‌الحسنه و تعیین ازدواج به عنوان اولویت اول، مشخص کردن ضوابط حاکم برتخصیص سایر اولویت‌های تسهیلات قرض‌الحسنه مانند وام قرض‌الحسنه کارکنان، راه‌اندازی سیستم اطلاعاتی شفاف مربوط به سپرده‌ها و تسهیلات قرض‌الحسنه و ارائه گزارش از آن به صورت ماهانه و غیره[۱۸].

۳-۴- قرض الحسنه و اقتصاد:

مرتضی عزتی ضمن ارزیابی بازارهای مالی به تاثیر این بازارها بر بازار قرض‌الحسنه پرداخته است. در این مقاله ابتدا درزمینه تاثیر بخش مالی، دیدگاه‌های گسترده‌ای را از دانشمندان مطرح کرده است. که بخشی از این دیدگاه‌ها رابطه میان بخش مالی و بخش‌های اقتصادی دیگر را بررسی کرده‌است. دیدگاه‌های دیگری هم رابطه میان زیربخش‌های مالی با یکدیگررا بررسی کرده و در باره آن نظریه داده‌اند.مدل و آزمون‌های اولیه که مرتضی عزتی در پژوهش خود از استفاده کرده است:

✓ الگوی زیر در جایگاه الگوی تحلیلی برای برآورد اثر متغیرهای یادشده برقرض‌الحسنه مورد استفاده قرار می‌گیرد:

$$QH=f(GDP, Fi, Rc, En, Ye, Ho) \quad (۱)$$

✓ آزمون‌های تشخیصی:

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

محقق از آزمون تشخیص مدل(Fلیمر) استفاده کرده‌است. که برای این کارآماره F بـه دسـت آمـده، ۲۲ است که بیانگر ناهمگنی مقاطع در سطح۹۹درصد اطمینان و خوب بودن روش پانل دیتـا بـرای برآورد مدل است.

✓ آزمون ریشه واحد و آزمون هم‌انباشتگی(هم‌جمعی):

آزمون هم‌انباشتگی کاو بر پایه انگل و گرانجر به کار برده می‌شود.وآماره به دست آمده برای این آزمون۲/۲۴۵است که فرضیه نبودن راطه هم‌جمعی میان متغیرها رد می‌شود.

✓ آزمون هاسمن:

آماره این آزمون بابر۱۲/۴۱ به دست آمده است.بر این پایه آزمون، فرضیه به‌کـارگیری مـدل بـا اثـر تصادفی پذیرفته نمی‌شود و باید مدل با اثر به کار برده شود.

در این مقاله کوشش شده است تا اثر بازارهای مالی و انفـاق در جایگـاه جانشـین یـا مکمـل،اثر درآمد، سن و نهادها و سرمایه دینی در جایگاه جانشین عوامل پشتیبان و اثر بازار مسکن در جایگاه مانع کردار خداپسندانه برروی اندازه بازار قرض‌الحسنه در کشور ارزیابی شود.

اصلی‌ترین نتیجه مقاله آن است که بازارهای مالی همچنان که بـرای دیگـر بخـش‌هـای اقتصـاد تسهیل کننده هستند و موجب گسترش آن می‌شوند. انفاق جانشین قرض‌الحسـنه نیسـت، درآمـد، سن و نهادها و سرمایه‌های دینی اثر مثبت بر گسترش قرض‌الحسنه دارند و افزایش قیمـت مسـکن، فعالیت‌های قرض‌الحسنه را کاهش می‌دهند[۱۹].

همواره اقتصاددانان از نظر اهداف سیاست‌های کلان اقتصادی بر اشتغال کامل، ثبات قیمـت‌هـا، توزیع درآمد و رشد پایدار اقتصادی تاکیـد دارنـد. از ایـن میـان توزیـع درآمـد در جایگـاه یکـی از هدف‌های مهم سیاست کلان مورد توجه بوده است. ابونوری و قاسمی تازه‌آبادی مقاله‌ای بـا عنـوان" ارزیابی اثر ارزش افزوده قرض الحسنه بر توزیع درآمد (با استفاده از داده‌های پانـل بـین اسـتانی)." نگارش کرده‌اند. در این پژوهش کوشیده شده تا به نقش واهمیت تسهیلات قرض‌الحسنه بـر توزیـع درآمد از داده‌های پانلی(ترکیبی)بین استانی استفاده شود. برای تشخیص نوع مدل، آزمـون F لیمـر اجرا شده است. از این میان ارزش افزوده قرض‌الحسنه در استان تهـران بـا دیگـر اسـتان‌هـا تفـاوت فراوانی دارد، از دو مدل برای برآورد استفاده شده است. برآورد نخست شامل استان تهران و بـرآورد دیگر بدون استان تهران.

ابونوری و قاسمی تازه آبادی در این پژوهش اثر ارزش افزوده قرض‌الحسنه بـر توزیـع درآمـد در ایران به تفکیک۲۷ استان برآورد کرده‌اند. بر پایـه نتیجـه‌هـای بـه دسـت آمـده از شـواهد موجـود، قرض‌الحسنه، با فرض ثابت ماندن دیگر عامل‌ها، باعث کاهش نابرابری اقتصادی در اکثر اسـتان‌هـای کشور شده است. افزایش عملکرد قرض‌الحسنه در ۱۹ استان بر نابرابری اثر کاهشی داشته است. کـه

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

در۱۵استان از نظر آماری معنادار است. در برابر ۸ استان اثر افزایشی دارد که این اثر فقط در استان‌های اصفهان، زنجان، گلستان، گیلان، و مرکزی معنادار است. بررسی علل اثر افزایشی در استان‌های پیش گفته نیازمند تحقیق‌های مستقل است[۲۰].

ابراهیمی و باغستانی به انجام تحقیقی با عنوان" مقایسه بانک تجاری و نهاد قرض‌الحسنه در حوزه تأمین مالی خرد" پرداختند. در این مقاله پس از معرفی تأمین مالی خرد در بانک تجاری به چالش‌های آن پرداخته و سپس در قالب نهادهای قرض‌الحسنه به بحث تأمین مالی خرد پرداخته شده است. در نهایت نیز نتیجه‌گیری که از انجام این پژوهش کسب کرده‌اند به این صورت است که در این مقاله ضمن معرفی تأمین مالی خرد در چارچوب بانک‌های تجاری و نهاد قرض‌الحسنه تلاش شد تا مقایسه‌ای بین تأمین مالی خرد در این دو قالب انجام شود. علی‌رغم اینکه نهادهای مستقل در حوزه تأمین مالی خرد در دنیا به خوبی عمل کرده‌اند می‌توانند الگویی برای اجرای این طرح در سایر ساختارهای بانکی باشند. تأمین مالی خرد در بانک‌های تجاری با برخی چالش‌ها مواجه است، اما از آن‌جایی که ساختار و اهداف بانک یا صندوق‌های قرض‌الحسنه تا حدود زیادی با ساختار و اهداف نهادهای تأمین مالی خرد یکسان است درکشور ما شاید بهترین روش برای اجرای تأمین مالی خرد توجه به صندوق‌های قرض‌الحسنه و گسترش وتوسعه آن در قالب بانک‌های قرض‌الحسنه باشد[۲۱].

نظام تأمین مالی اسلامی، به‌عنوان یکی از ابعاد نظامی جامع‌تر به نام اقتصاد اسلامی، نسبت به تأمین اهداف موردنظر اسلام در حوزه اقتصاد دارای وظیفه بوده و نمی‌تواند نسبت به این اهداف بی‌تفاوت و یا کم توجه باشد. ازاین‌رو می‌توان ادعا کرد که تلاش درجهت رفع فقر و تقویت عدل و احسان در جامعه از جمله اهداف اصلی نظام مالی اسلام است . بنا براین لازم است بانکداری و تأمین مالی اسلامی به اهداف اجتماعی مانند رفع فقر و توانمندسازی گروه‌های پایین درآمدی توجه ویژه‌ای داشته باشند. میسمی و همکاران در مقاله‌ای تحت عنوان" وقف به مثابه منبع تأمین مالی خرد اسلامی: درس‌هایی برای باز طراحی نظام قرض‌الحسنه در کشور" در این تحقیق باتوجه به محدودیت‌های موجود، تنها به بررسی یکی از این نهادها، یعنی وقف، پرداخته و مسائل مرتبط با آن را به طور مختصر مورد بحث قرار داده است. در واقع ابتدا الگوی استفاده از نهاد وقف در تأمین مالی خرد اسلامی را ارائه کرده و پس از آن به ارزیابی مزیت‌های مورد انتظار از این الگو پرداخته است.

این تحقیق الگوی استفاده از نهاد اسلامی وقف در مؤسسات تأمین مالی خرد اسلامی را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. درواقع ضمن بررسی انواع گوناگون منابع وقفی که می‌توانند به‌عنوان منبع درآمدی برای مؤسسه تأمین مالی خرد مطرح باشند

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

(وقف اموال منقول و غیر منقول، وقف سهام، وقف پول و انتشار اوراق وقف)، مزیت‌های اقتصادی که در صورت استفاده از نهاد وقف در تأمین مالی خرد اسلامی در حوزه تجهیز منابع و همچنین استفاده از عقود اسلامی(مشارکتی، مبادله‌ای و قرض‌الحسنه) در حوزه تخصیص منابع، ایجاد می‌شود را مورد بحث قرار داده است، یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد نهاد وقف در اقتصاد اسلامی این ظرفیت فقهی- اقتصادی را دارد که به‌عنوان منبع درآمدی برای مؤسسه تأمین مالی خرد در نظر گرفته شود. همچنین الگوی ارائه شده در این تحقیق می‌تواند درس‌های مناسبی برای بانک‌ها و مؤسسات قرض‌الحسنه در کشور به همراه داشته باشد.

میسمی و همکاران نتیجه دیگری که از انجام این پژوهش کسب کرده‌اند را به صورت یک توصیه سیاسی مطرح می‌کنند. توصیه سیاستی این تحقیق که براساس تحلیل نظری انجام شده، آن است که نهادهای فعال در حوزه وقف در کشور(سازمان اوقاف و امور خیریه، با همکاری سازمان اقتصاد اسلامی که وظیفه مدیریت نظام قرض‌الحسنه در کشور را برعهده دارد و همچنین بانک مرکزی) در جهت اصلاح نظام وقف در کشور و تشکیل صندوق‌های تأمین مالی خرد وقفی تلاش کنند. علاوه بر این می‌توان نظام قرض‌الحسنه را به نحوی باز طراحی کرد که صندوق‌های قرض‌الحسنه به مؤسسات تأمین مالی خرد اسلامی تبدیل شده و علاوه بر وام‌های مصرفی به ارائه وام‌های خرد تولیدی به صورت گروهی نیز اقدام کنند. در این زمینه پیشنهاد شده است ابتدا الگوی اجرایی، قانونی وآیین‌نامه‌های تشکیل مؤسسات تأمین مالی خرد وقفی و یا تبدیل مؤسسات قرض‌الحسنه به مؤسسات تأمین مالی خرد ارائه شود، وپس از آن و با انجام اقدامات فرهنگی توسط رسانه‌های گروهی وهمچنین در نظر گرفتن مشوق‌های مالیاتی و غیره، زمینه‌های لازم برای تبدیل اختیاری مؤسسات قرض‌الحسنه فعلی به مؤسسات تأمین مالی خرد وقفی فراهم شود. ضرورتی وجود ندارد که صندوق‌های قرض‌الحسنه که تازه به مؤسسات تأمین مالی خرد تبدیل می‌شوند، بخش عمده‌ای از منابع خود را به وام‌های تولیدی اختصاص دهند؛ بلکه در کوتاه مدت می‌توانند تنها بخش کوچکی از منابع را به وام‌های تولیدی اختصاص دهند و اگر این تجربه موفق بود به تدریج این نسبت را افزایش دهند.

مجید حبیبیان نقیبی به انجام پژوهشی تحت عنوان" قرض‌الحسنه و راهبرد تأمین نیازهای اساسی"پرداختند. در این مقاله به تشریح نیازهای اساسی و رابطه آن با توزیع مناسب درآمد و معرفی راهبرد تامین نیازهای اساسی، مبانی نظری، ویژگی‌ها، شاخص‌ها، پیش نیازها و سیاست‌های لازم برای آن پرداخته است.

هدف اصلی برای راهبرد نیازهای اساسی، تأمین نیازهای ضروری مردم یک کشور در محدوده زمانی معین(معمولا یک نسل) است. در مورد چگونگی تعیین این نیازها، در این مقاله از طرح

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

قرض‌الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی که توسط مؤلف برای معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی انجام شده، استفاده شایانی شده است. نتیجه‌ای که از انجام این پژوهش توسط حبیبیان نقیبی حاصل شده است، قرض‌الحسنه با راهبردهای پولی، اقتصاد باز، صنعتی شدن و انقلاب سبز که رشد اقتصادی را موتور اصلی توسعه قلمداد می‌کنند و سایر شاخص‌ها را فدای آن می‌کنند، نمی‌تواند سازگار باشد. راهبردهای سوسیالیستی نیز علاوه بر اتکا به رشد اقتصادی، به دلیل به رسمیت نشناختن مالکیت خصوصی، با قرض‌الحسنه ناسازگار است. بنابراین باید سازگاری آن را با راهبردهای توزیع مجدد مورد کنکاش قرار داد. بررسی متون اسلامی بیان کننده آن است که رکن اصلی عرضه و تقاضای قرض‌الحسنه، نیاز است و راهبرد تأمین نیازهای اساسی هم نیاز محور است؛ از این رو می‌توان گفت که بین آن‌ها سازگاری قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. علاوه بر نیاز محوری، توزیع مناسب درآمدها، افزایش کارایی طبقات کم درآمد، ایجاد انگیزه کار و تلاش، تأمین نیازهای تولیدی و خدماتی محدود، مشارکت مردمی و عدم انتفاع را می‌توان از فاکتورهای سازگاری نهاد قرض‌الحسنه و راهبرد تأمین نیازهای اساسی دانست[۲۲].

۳-۵- بانک‌های قرض‌الحسنه:

یکی از نوآوری‌های مهم در حوزه بانکداری اسلامی در ایران، تاسیس بانک‌های قرض‌الحسنه است، که از سال۱۳۸۶ با تاسیس بانک قرض‌الحسنه مهر (با مالکیت دولتی) آغاز و با تاسیس بانک قرض‌الحسنه رسالت (با مالکیت خصوصی) در سال۱۳۹۱ تداوم یافت. با توجه به گذشت چندین سال از فعالیت آن‌ها در نظام پولی کشور، بررسی عملکرد آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد و می‌تواند به اصلاح بسترهای حقوقی فعالیت این بانک‌ها کمک شایانی کند. براین اساس روحانی و علیزاده قره‌باغ مقاله‌ای را با عنوان"جایگاه بانک‌های قرض‌الحسنه در نظام پولی ایران، بسترهای قانونی و تحلیل عملکرد مالی" نگارش کرده‌اند. بر این اساس در پژوهش خود، در ابتدا ابعاد قانونی و مبانی شرعی و ابعاد نهادی قرض‌الحسنه در ایران و مقررات حاکم بر بانک‌های قرض‌الحسنه را مورد بررسی قرار داده‌اند، و مقایسه ضوابط حقوقی و مقررات حاکم بر این بانک‌ها با سایر نهادهای فعال در بازار پول مورد بررسی قرار گرفته است. ضمن مرور مختصری بر فرآیند تاسیس دو بانک قرض‌الحسنه کنونی، عملکرد آن‌ها از نظر مهم‌ترین شاخص‌ها و نسبت‌های مالی با تعدادی از بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی و خصوصی مقایسه شده است. همچنین مقررات حاکم بر بانک‌های قرض‌الحسنه در سه بخش ضوابط تاسیس، شیوه فعالیت و شیوه نظارت، بررسی شده است. دو بانک قرض‌الحسنه کنونی با تعدادی از بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی و خصوصی مقایسه شده است. روحانی و علیزاده، قره‌باغ با انجام این مقایسه به این نتیجه دست یافتند که بانک‌های قرض‌الحسنه به رغم تنگناهای قانونی موجود، مناسب‌ترین عملکرد را در مورد واسطه‌گری

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

وجوه در نظام بانکی، و حداقل انحراف را در شاخص‌هایی مانند مطالبات غیرجاری و نسبت وام به سپرده‌ها داشته‌اند. بر این اساس حمایت قانونی از توسعه فعالیت این بانک‌ها به منظور ساماندهی و افزایش کارایی بازار پول در کشور، ضروری است[۱]

پیروز فر به انجام تحقیقی با عنوان "تاسیس بانک قرض‌الحسنه: بازخوانی گفته‌ها و نوشته‌ها" پرداخته است.در این مقاله اشاره‌ای به سابقه سپرده‌های قرض‌الحسنه و تاریخچه نحوه تاسیس بانک‌های قرض‌الحسنه شده است. همچنین دررابطه با قراردادهای که در بانک‌های قرض‌الحسنه می‌توان بست توضیح داده است که برخی از آن‌ها بیان شده **است**.

بانک صرفا در قالب عقد قرض‌الحسنه(پس‌انداز- جاری) به انجام عملیات مبادرت می‌نماید. افتتاح حساب قرض الحسنه ویژه طبق شرایط و ضوابط قرض الحسنه ویژه مصوب هفتصد و نهمین جلسه مورخ ۱۳۶۹/۶/۳ شورای پول و اعتبار- افتتاح حساب قرض الحسنه سکه طلا، در این حساب تسهیلات و بازپرداخت آن به صورت سکه طلا خواهد بود و تودیع سپرده‌های قانونی نزد بانک مرکزی در خصوص این سپرده‌ها الزامی نیست، افتتاح حساب قرض‌الحسنه ارزی (با مجوز بانک مرکزی)، ارایه تسهیلات قرض‌الحسنه ارزی و بازپرداخت آن صرفا به صورت ارزی امکانپذیر است.

۱- افتتاح هر نوع حساب سپرده دیگر توسط بانک ممنوع است.

۲- به سپرده‌های بانک هیچگونه سودی تعلق نمی‌گیرد.

۳- بانک صرفا در قالب عقد قرض‌الحسنه به انجام عملیات بانکی مبادرت می‌نماید و منابع بانک تنها به اعطای وام قرض‌الحسنه تخصیص داده می‌شود. این تسهیلات برای رفع نیازهای ضروری مانند ایجاد اشتغال، هزینه‌های ازدواج، تهیه جهیزیه، درمان بیماری، تعمیرات مسکن،کمک‌هزینه تحصیلی و کمک برای ایجاد مسکن در روستاها اعطا خواهد شد.

بازخوانی وقایع و اتفاقات و گفته‌ها و نوشته‌ها و اظهارنظرهای مختلف درباره یک اندیشه جدید، یعنی تاسیس بانک قرض‌الحسنه که تقریبا از اوایل سال گذشته عنوان و ابراز شده است، خالی از فایده نیست.

پیروز فر با مروری بر امواج خبرها و نظرهای پرنوسان و بی‌انسجام در این زمینه این پرسش‌ها را مطرح می‌کند: در حالی که تمام بانک‌های کشور، اعم از دولتی و غیردولتی، براساس قانون عملیات بانکی بدون ربا، سپرده‌های قرض‌الحسنه مشتمل بر پس‌انداز و جاری را دارند، چه ضرورتی داشته تشکیلات جدیدی به وجود بیاید؟ یک دفعه گفته می‌شود که سپرده‌های قرض‌الحسنه را فقط این بانک جدید قبول کند و از این محل وام برای رفع نیازهای ضروری

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

نیازمندان بپردازد و دفعه دیگر گفته می‌شود که نه، منظور این نیست که سایر بانک‌ها از قبول سپرده‌های قرض‌الحسنه منع گردند و چنین تصوری از ابتدا هم وجود نداشته است[۱].

شهیری (رئیس هیئت مدیره قرض‌الحسنه حضرت ولی‌عصر) در مقاله‌ای با عنوان بانک قرض‌الحسنه بهترین بانکدار اسلامی، مطالعه خود را به دو سطح تقسیم می‌کند. درسطح اول، مناسبات و قواعد پولی ومحورهای اصلی آسیب‌شناسی آن را، به طور کلی ارزیابی نموده‌است . در سطح دوم ، این مسئله درارتباط با امکان سنجی اجرای بسته‌های توسعه ای مورد بررسی قرار داده است. از دیدگاه نویسنده بسته‌های توسعه‌ای براساس متدولوژی منتج از مدل توسعه تعالی بخش درصدد استقرار روابط جدیدی از عمل انسانی تا عمل سازمانی است و از لوازم اساسی این تغییر عملی توجه به بسته‌های پولی است که ضمن رفع موانع موجود در حوزه ساختار و قواعد پولی تقویت کننده بسته‌های توسعه‌ای است. همچنین او به شرح این دو سطح و تشریح رویکرد اصلی این طرح پرداخته است.

او اهداف طرح خود را، استخراج سازوکار پولی و امکا نسنجی عملیاتی آن براساس یک همکاری سه جانبه میان بانک قرض‌الحسنه مردم نهاد، صندوق‌های قرض‌الحسنه مستقر در حوزه جغرافیایی و بانک مرکزی می‌داند که منجر به امکان‌سنجی کمی و عملیاتی آن با توجه به شرایط و قوانین موجود به عنوان فاز مقدماتی طرح تحول پولی، به نحوی که مفاد ذیل در قالب اجرای بسته پولی محقق شود می‌گردد.

شکل۲ مدل پیشنهادی شهیری را نشان می‌دهد[۲۳].

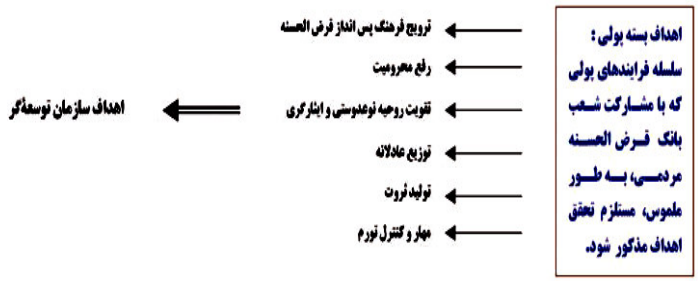

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر برخی از مبانی قرض‌الحسنه با استفاده از منابع معتبر بیان گذشت. همچنین مفاهیم و تعاریف مورد نیاز جهت ارائه‌ی مقاله در بخش دوم به صورت مفصل بیان شد. هدف از این مطالعه کمک به تدوین نقشه راه مطالعات قرض‌الحسنه در آینده می‌باشد.از دید نویسنده به طور کلی مطالعات صورت گرفته در زمینه‌ی قرض‌الحسنه را در ۵ دسته می‌توان جای داد.

۱-صندوق‌های قرض‌الحسنه ۲- سپرده‌های قرض‌الحسنه ۳- قرض‌الحسنه و نظام بانکی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

۴- قرض‌الحسنه و اقتصاد ۵- بانک‌های قرض‌الحسنه

پس از مطالعه‌ی عمده‌ی مقالات موجود در زمینه‌ی قرض‌الحسنه آن‌ها را به تفکیک موضوع در این۵ دسته جای داده و خلاصه‌ای از اقدامات و نتایج صورت گرفته را در پژوهش حاضر عنوان نمودیم.

نگاهی که به صندوق‌های قرض‌الحسنه شده بود عمدتا معطوف به شرح ماوقع، آن‌چه بود که در جامعه در این صندوق‌ها می‌گذرد. و نامگذاری این مقوله به عنوان جایگزینی برای نظام خرد اقتصادی بود. در بحث سپرده‌های قرض‌الحسنه نگاهی نسبتا کمّی به مقوله‌ی کارمزد در وام‌های قرض‌الحسنه شده بود. در بخش سوم برخی تاثیرات سطحی قرض‌الحسنه بر کلیت نظام بانکی کشورمورد توجه قرار گرفته بود. همچنین در بخش چهارم تاثیرات قرض‌الحسنه بر اقتصاد جامعه مورد پژوهش واقع شده است. در بخش پنجم چند پژوهش در رابطه با بانک‌های قرض‌الحسنه مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به مطالعات صورت گرفته و نظر به اینکه قرض‌الحسنه یکی از ابواب برجسته‌ی فقه اقتصادی است، به نسبت مطالعات بسیار محدودی در این زمینه صورت پذیرفته است. یکی از نکاتی که به شدت به چشم می‌خورد آن است که، اکثر پژوهشگرانی که در این زمینه از خود اثر به جای گذاشته بوده‌اند فاقد تخصص فقهی کافی در این زمینه بودند و به ناچار از اطلاعات فقهی رایج کپی برداری نموده بودند. قرض‌الحسنه یکی از وصایای اهل بیت طاهرین و قرآن‌کریم است و آن‌گونه که در کلام این بزرگان آمده است جهت تفسیر کلام ایشان باید به کلام خودشان رجوع کرد و لزوم تدبر ویژه در کلام قرآن و اهل بیت ضروری به نظر می‌رسد. این در حالیست که در پژوهش‌های انجام گرفته عمدتا مطالب عنوان شده برگرفته از کلام دیگران یا منتج از افکار و نظریات نویسندگان بوده است. سالیان متمادی اسم قرض‌الحسنه در نظام بانکداری اسلامی ایران شنیده می‌شود و درمصوبات این ساختار، به چشم می‌خورد. این که چرا این ساختار گنجایش اجرای صحیح مسئله قرض‌الحسنه را ندارد چه از نظر ضعف قوانین، چه از نظر ضعف در اجرا و اطلاع رسانی و....، متاسفانه کم‌تر مورد توجه پژوهشگران قرارگرفته است یا اصلا به آن توجهی نداشته‌اند. یکی از نقاط ضعف بسیار برجسته که در پژوهش‌های قرض‌الحسنه مشاهده می‌شود. نگاه معیشتی به مسئله قرض‌الحسنه است. و این در حالیست که در نظریه‌ی جامعه‌ی اسلامی(تمدن اسلامی) و با توجه به کلام اهل بیت(علیه السلام) قرض‌الحسنه می‌تواند محرک اقتصاد جامعه باشد و با پشتیبانی نظام بانکی اسلامی می‌تواند مولد کار و سرمایه باشد. لازم به ذکر است که از دیگر نقاط ضعف و کاستی در مطالعات قرض‌الحسنه نگاه کمّی، اندک به مقوله‌ی قرض‌الحسنه است. این در حالی است که به نظرما عالی‌ترین راه برای توسعه‌ی قرض‌الحسنه در فرهنگ علمی اقتصادی کشور وجود نگاه کمّی در این مقوله است. یکی از مسائلی که به نسبت در

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

پژوهش‌های صورت گرفته به چشم می‌خورد، توجه به مقوله‌ی فرهنگی قرض‌الحسنه بود. ولی متاسفانه این توجه عمدتا معطوف آثار اجرایی قرض‌الحسنه است. حال آن‌که توجه به زیرساخت‌های فرهنگی مورد نیاز جهت توسعه‌ی فرهنگ قرض‌الحسنه ضروری‌تر می‌نماید. به عنوان نمونه یکی از مسائلی که موجب می‌گردد خیّرین به جای ساخت ساختمان‌های متعدد به قرض‌الحسنه و راه‌اندازی کسب و کار، آن هم در شرایط بحرانی اقتصاد کشور روی آورند، اعتماد سازی آن‌ها به این قضیه است که پولی که آن‌ها به عنوان قرض‌الحسنه در بانک به امانت می‌گذارند صرف مسائل تولید کار قرض‌الحسنه گردد و از بازپسگیری آن مطمئن باشند. حال آن‌که علل این عدم اعتماد بین بانک و خیّرین می‌بایست مورد بررسی قرار گیرد. براساس مطالعات صورت گرفته لزوم توجه به ساختارسازی قرض‌الحسنه و رفع نقایص ساختارکنونی قرض‌الحسنه به چشم می‌خورد. به عنوان مثال تاکنون مطالعه‌ای صورت نگرفته است که: آیا ایجاد یک بانک قرض‌الحسنه به نظام کلی قرض‌الحسنه آسیب می‌رساند یا خیر؟ و یا به مسئله مبادلات قرض‌الحسنه بین بانکی توجهی نشده است. به طور واضح‌تر، یعنی این‌که، حال که ما دو بانک قرض‌الحسنه در نظام بانکی ایجاد کردیم. و به نحوی سایر بانک‌ها وظیفه‌ای به لحاظ قرض‌الحسنه بر دوش خود احساس نمی‌کنند آیا می‌توان در رقابت با این بانک‌ها که عمدتا در حال مشارکت و سرمایه‌گذاری هستند، یک بانک قرض‌الحسنه به حیات خود ادامه دهد. و یا به این مسئله پرداخته نشده است که برخی بانک‌های تجاری می‌توانند با اعطای تسهیلات و بستن قراردادهای مشارکت با بانک‌های قرض‌الحسنه، به آن‌ها کمک کنند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

منابع

۱- پیروز فر، اکبر،"تاسیس بانک قرض‌الحسنه: بازخوانی گفته‌ها و نوشته‌ها"، مجله بانک و اقتصاد، خرداد۱۳۸۷، شماره ۹۲.

۲- موسسه قرض‌الحسنه دانشجویان ایران، "قرض‌الحسنه در فقه اسلامی و نظام بانکی"، http://www.isfa.ir، دسترسی در ۴بهمن ۱۳۹۴

۳- بیدار، محمد،"بررسی کارمزد قرض‌الحسنه و شیوه‌های محاسبهٔ آن در بانکداری اسلامی"، مجله معرفت اقتصاد اسلامی، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، سال چهارم - شماره ۷ از صفحه ۹۷ تا ۱۱۴.

۴- محقق نیا، محمد جواد، "بررسی جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران"، مجله معرفت اقتصاد اسلامی، پاییز و زمستان ۱۳۸۸ - شماره ۱ از صفحه ۱۴۱ تا ۱۶۲.

۵-علی رضا نژاد، سهیلا، "گونه شناسی صندوق‌های قرض‌الحسنه و توانمندی زنان: مدل سنتی اعتبارات خرد در ایران "مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، بهار ۱۳۹۲، سال پنجم - شماره ۲ ازصفحه ۱۰ تا ۹۱.

۶- موسویان، سید عباس،" سخن نخست: بانک مرکزی و صندوق‌های قرض‌الحسنه"مجله اقتصاد اسلامی، تابستان ۱۳۸۲- شماره ۱۰ از صفحه ۵ تا ۸.

۷- صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران، سازمان اقتصاد اسلامی ایران، ۱۳۶۴، ص ۹.

۸- علی‌اصغر هادوی‌نیا: اوراق‌قرض‌الحسنه، فصلنامه تخصصی اقتصاد اسلامی، شماره ۴، زمستان، ۱۳۸۰.

۹- مبانی فقهی قرض‌الحسنه، http://www.bankdata.ir، دسترسی در۴ بهمن ۱۳۹۴.

۱۰- قضاوی، حسین و همکاران، " ساختار صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران و الگوی مبتنی بر اتحادیه‌های اعتباری "مجله اقتصادی، سال یازدهم، مهر و آبان ۱۳۹۰ - شماره ۷ و ۸ از صفحه ۷ تا ۳۴.

۱۱- اثنی عشری، ابوالقاسم؛ بابایی سمیرمی، محمد رضا، "برآورد تابع تقاضای پول در سپرده‌های قرض‌الحسنه بانک‌های ایران" مجله پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، پاییز ۱۳۸۸ - شماره ۵۱ از ۱۰ تا۹۳.

۱۲- سید علی روحانی، رضا علیزاده قره باغ،" جایگاه بانک‌های قرض‌الحسنه در نظام پولی ایران، بسترهای قانونی وتحلیل عملکرد مالی"، ۱۳۹۳، مجموعه مقالات بیست و ششمین همایش بانکداری اسلامی.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

۱۳- عسگری، علی؛ کمیجانی، اکبر،"تشکیلات و عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه و جایگاه آن‌ها در سیستم پولی و بانکی کشور"مجله تحقیقات اقتصادی، پاییز و زمستان ۱۳۷۰ - شماره ۴۴ از صفحه ۱ تا ۳۵.

۱۴- معاونت پژوهش‌های اقتصادی، "بانک‌های قرض‌الحسنه در ایران، ابعاد قانونی، روند شکل گیری وارزیابی عملکرد" دفتر مطالعات اقتصادی، اسفند ۱۳۹۳.

۱۵- میسمی، حسین وهمکاران،"وقف به مثابه منبع تأمین مالی خرد اسلامی درس‌هایی برای بازطراحی نظام قرض‌الحسنه در کشور"، مجله تازه‌های اقتصاد، زمستان ۱۳۸۹ - شماره ۱۳۰ از صفحه ۷۸ تا ۸۶.

۱۶- مهدوی، مهدی؛ فیوضات، ابراهیم، "دولت و تشکل‌های مردمی (با مروری بر دو تجربه تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه" مجله علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد، پاییز و زمستان ۱۳۸۵- شماره ۸، از صفحه ۸۳ تا ۱۰۴.

۱۷- ابوالقاسم توحیدی نیا، " جذب سپرده قرض‌الحسنه به کمک ابزار مالی- اسلامی(صکوک)" تحقیقات مالی- اسلامی، سال اول، شماره‌ی دوم، بهار و تابستان۱۳۹۱، ص ۱۴۳-۱۶۰.

۱۸- مرکز مطالعات اقتصادی بسیج دانشجویی دانشگاه علم و صنعت ایران،"ساماندهی منابع و مصارف قرض‌الحسنه در نظام بانکی با محوریت وام ازدواج" مرکز مطالعات اقتصادی، اسفند۱۳۹۳.

۱۹- عزتی، مرتضی،" ارزیابی اثر بازارهای مالی بر بازار قرض‌الحسنه در ایران "، مجله جستارهای اقتصادی، پاییز و زمستان ۱۳۹۳ - شماره ۲۲ از ۱۵۵ تا ۱۸، علمی- پژوهش(ISC).

۲۰- ابونوری، اسماعیل؛ قاسمی تازه آبادی، افسانه،"ارزیابی اثر ارزش افزوده قرض‌الحسنه بر توزیع درآمد (با استفاده از داده‌های پانل بین استانی)"مجله اقتصاد اسلامی، زمستان۱۳۸۶، شماره ۲۸از ۱۳۹ تا ۱۶۴، (علمی-پژوهشی).

۲۱- ابراهیمی، سجاد؛ باغستانی، مسعود،" مقایسه بانک تجاری و نهاد قرض‌الحسنه در حوزه تأمین مالی خرد"، مجله اقتصادی، سال یازدهم؛ بهمن۱۳۹۰، شماره ۱۱ از صفحه ۷۳ تا ۸۸.

۲۲- حبیبیان نقیبی، مجید،"قرض‌الحسنه و راهبرد تأمین نیازهای اساسی"، مجله پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، پاییز۱۳۸۴ ، شماره ۳۵ از صفحه ۵ تا ۳۶.

۲۳- علی اکبر شهیری طبرستانی" بانک قرض‌الحسنه بهترین بانکدار اسلامی" مجله بانکداری اسلامی، بازار سرمایه، مرداد۹۱،شماره۲۹.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]

[Downloaded from mieaoi.ir on 2023-12-08]